

Nederland in 1968:

Een studie naar de Nederlandse houding ten opzichte van het Amerikaanse optreden in Vietnam en het optreden van de Sovjet-Unie in Tsjecho-Slowakije

Naam: Niels van den Berg

Studentnummer: 3666212

Cursustitel: Tutorial, De Koude Oorlog

Docent: Martin Bossenbroek

Inhoudsopgave

Inleiding:	Blz. 3
- Stand van het onderzoek	Blz.5
- De jaren zestig	Blz. 7
- Hoofdstukindeling	Blz. 9
- Bronnen	Blz. 10
Hoofdstuk 1: Machtsverhoudingen tussen Oost en West	Blz. 12
- De Koude Oorlog -1945-1968	Blz. 12
- Vietnam	Blz. 14
- Tsjecho-Slowakije	Blz. 17
- Besluit	Blz. 19
Hoofdstuk 2: Nederland in de jaren zestig 1958-1968	Blz. 20
- Sociale verhoudingen en protest	Blz. 20
- Politiek landschap	Blz. 22
- Besluit	Blz. 24
Hoofdstuk 3: Tet-offensief: De Nederlandse reactie	Blz. 25
- Politiek	Blz. 25
- Publieke opinie	Blz. 28
- Besluit	Blz. 31
Hoofdstuk 4: Inval in Tsjecho-Slowakije: De Nederlandse reactie	Blz. 32
- Politiek	Blz. 33
- Publieke opinie	Blz. 37
- Besluit	Blz. 40
Hoofdstuk 5: 1968: Conclusies	Blz. 41
- De ideale bondgenoot	Blz. 41
- Morele maatstaven	Blz. 42
- Protest generatie	Blz. 44
- Conclusie	Blz. 45
Bijlage:	Blz. 47
Literatuurlijst:	Blz. 51

Inleiding

Phil Ochs- the war is over (1968)

(....)

So do your duty, boys, and join with pride
Serve your country in her suicide
Find the flags, so you can wave goodbye
But just before the end even treason might be worth a try
This country is too young to die

I declare the war is over
It's over, it's over

(....)

Dit zijn de woorden van de Amerikaanse zanger Phil Ochs, die in 1968 een protestlied schreef naar aanleiding van de militaire aanwezigheid van de Verenigde Staten in Vietnam. 1968 wordt ook wel gezien als het jaar van de revoluties. In vele delen van de wereld werden acties gevoerd tegen de 'gevestigde orde' en voor hervormingen. In de Verenigde Staten braken rellen uit na de moord op dominee Martin Luther King, in Tsjecho-Slowakije vierden jongeren de Praagse Lente en in Italië, West-Duitsland en Spanje demonstreerden studenten tegen de hiërarchische verhoudingen op de universiteiten.

In de nacht van 30 op 31 januari 1968 openden tienduizenden Vietcongstrijders en Noord-Vietnamese soldaten aanvallen op Zuid-Vietnamese steden en militaire stellingen. Hoewel het Amerikaanse leger erin slaagde de situatie na een aantal weken onder controle te krijgen, werd het Tet-offensief algemeen gezien als het bewijs dat de Amerikaanse Vietnampolitiek definitief was mislukt. Foto's en televisiebeelden van zowel het Tet-offensief als de reactie hierop van de Amerikanen gingen de hele wereld over. Op de voorpagina's van vrijwel alle landelijke kranten stonden begin februari foto's van standrechtelijke executies en gevechten tussen de Amerikaanse soldaten en de Vietcong. De onrust over het Tet-offensief en de reactie daarop van de Amerikanen ging niet aan Nederland voorbij. Nederlandse studenten protesteerden door affiches, waarop de leus 'Johnson oorlogsmisdadiger' te lezen was, voor hun ramen te hangen. De gebeurtenissen in Vietnam leidden tot discussie onder de Nederlandse bevolking en in de Tweede Kamer, over de morele kanten van de Amerikaanse militaire aanwezigheid in Zuid-Vietnam.

Enkele maanden later, op 20 augustus 1968, intervenueerde Warschaupactroepen in Tsjecho-

Slowakije om een einde te maken aan de Praagse Lente. De inval kreeg de codenaam 'Donau'. Er raakten ongeveer 500 Tsjechen en Slowaken gewond en er vielen 108 dodelijke slachtoffers. Aan de kant van de Warschaupacttroepen veroorzaakte ongelukken de meeste doden. Sovjet luchtlandingstroepen namen de luchthaven van Praag in, terwijl Poolse, Hongaarse, Bulgaarse en Sovjettroepen over land binnenvielen. Ondanks de troepenbewegingen in de dagen voor de inval had Tsjecho-Slowakije geen voorzorgsmaatregelen getroffen. De Tsjecho-Slowaakse regering bood daarnaast ook geen verzet met militaire middelen. De regering werd opgepakt en naar de Sovjet-Unie overgebracht. Daar stemde zij op 16 oktober in met een beëindiging van de Praagse Lente en de blijvende aanwezigheid van Warschaupacttroepen in het land. De Nederlandse regering kwam diezelfde ochtend nog met een verklaring over de situatie in Tsjecho-Slowakije. Op de Dam in Amsterdam vond op 21 augustus 1968 (een dag na de inval) al een demonstratie plaats van de Socialistische Jeugd tegen de toestand in Tsjecho-Slowakije. Dat de Socialistische Jeugd de demonstratie aanvoerde is opvallend.

De 'misdragingen' van beide grootmachten hebben, zo blijkt uit bovenstaande alinea's, een snelle reactie opgewekt bij zowel de Nederlandse bevolking als in de Nederlandse politiek. Het zijn reacties die geplaatst moeten worden in een internationale en nationale politieke context. De verhouding tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie kan bepalend zijn geweest voor de speelruimte van de Nederlandse politiek om de 'misdragingen' af te wijzen. Deze studie onderzoekt de spanning tussen de publieke opinie en de opstelling van de Nederlandse regering met betrekking tot de Amerikaanse reactie op het Tet-offensief in Vietnam en de inval van de Sovjet-Unie in Tsjecho-Slowakije in het jaar 1968. Om weer te geven op welke manier Nederland zich opstelde tegenover het buitenland in het jaar 1968, zullen de volgende vragen centraal staan in dit onderzoek: Op welke manier reageerde de Nederlandse regering en publieke opinie op het Amerikaanse optreden in Vietnam en het Russische optreden in Tsjecho-Slowakije in 1968 En in hoeverre werd er verschillend gereageerd op beide gebeurtenissen?

Om deze centrale vragen te beantwoorden komen de volgende vragen in vijf verschillende hoofdstukken aanbod. Ten eerste: Hoe lagen de internationale verhoudingen voorafgaand aan de gebeurtenissen in 1968 en welke plaats namen beide conflicten in? Ten tweede: Met welke politieke en maatschappelijke omstandigheden had Nederland eind jaren zestig te maken? Ten derde: Hoe ging de Nederlandse publieke opinie om met het Vietnamconflict en in hoeverre stond de Nederlandse regering onder druk van de bondgenoot Amerika om loyaal te blijven? Ten vierde: Op welke manier uitte de Nederlandse regering zich over de situatie in Tsjecho-Slowakije en hoe verliep het publieke debat hierover? Ten vijfde: In hoeverre verhouden de reacties van de Nederlandse publieke opinie en regering ten aanzien van beide conflicten zich tot elkaar?

Stand van het onderzoek

De jaren zestig staan in Nederland bekend als een periode waarin de blik naar buiten was gericht. De internationale solidariteit was groot onder de bevolking.¹ Dit blijkt bijvoorbeeld uit het verzet dat in de jaren zestig groeide onder de bevolking tegen de Vietnamoorlog. De internationale betrokkenheid is eveneens aanwezig geweest tijdens het einde van de Praagse Lente. Hoewel de jaren zestig in maatschappelijk en politiek opzicht belangrijk zijn geweest in Nederland, is er weinig gedetailleerd onderzoek gedaan naar de houding van de publieke opinie en politiek ten opzichte van de twee internationale conflicten in 1968, laat staan een vergelijking van de twee.

Het politieke debat over de vele gebeurtenissen eind jaren zestig wordt over het algemeen beschouwd als een 'goed-fout'-strijd tussen actiegroepen en linkse oppositiepartijen aan de ene kant en een pro-Amerikaanse, conservatieve en enigszins koppige regering aan de andere kant.² Middels dit onderzoek naar de reacties van zowel de publieke opinie als de politiek op twee misdragingen begaan door de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie, wordt het mogelijk een scherpe blik te werpen op de manier waarop in Nederland in 1968 de 'goed-fout'-strijd zich uitte. Belangrijk bij dit onderzoek is de aandacht die wordt gegeven aan de houding van de Nederlandse regering bij de gebeurtenissen. Zowel het Amerikaanse optreden in Vietnam als het optreden van de Sovjet-Unie in Tsjecho-Slowakije kan worden gezien als immoreel en verwerpelijk. De houding van de regering, die welhaast verplicht was de gebeurtenissen in het openbaar af te wijzen, is interessant om onderzocht te worden. Op welke manier sprak de Nederlandse regering zich in het openbaar uit tegen een conflict waarin de belangrijkste bondgenoot (Amerika) betrokken was en in hoeverre was dit in verhouding tot de veroordeling van de Sovjet-Unie datzelfde jaar?

Dit onderzoek levert een bijdrage aan het debat over de houding van de regering en publieke opinie tegenover de twee grootmachten eind jaren zestig. De eerste wetenschappelijke pogingen die de maatschappelijke impact van de Vietnamoorlog probeerden te verklaren, vonden plaats in de jaren tachtig. Antropoloog John Kleinen schreef in 1986 een beschouwing naar aanleiding van de televisieserie *Vietnam: echo in Nederland* waarin hij betoogt dat de Vietnamacties in Nederland moeten worden gezien als een symbolische uitdrukking van een breder, maatschappelijk protest tegen een systeem dat als stagnerend en repressief werd gevoeld. Ook stelt Kleinen dat het Vietnamprotest ervoor heeft gezorgd dat velen oog kregen voor de ongelijkheid tussen het Westen

¹ N. Thijssen, *De Jaren zestig herinnerd: over gedeelde idealen uit een linkse periode* (Amsterdam 2012) 55.

² R. van der Maar, *Welterusten mijnheer de president* (Utrecht 2007) 11.

en de derde wereld.³ Historicus Duco Hellema schrijft in zijn boek *Johnson moordenaar!* dat de maatschappelijke kritiek op de internationale conflicten de Nederlandse regering nauwelijks heeft beïnvloed. Hellema laat weten dat de regering ‘vol vertrouwen en begrip op loyale wijze in de Atlantische pas bleef lopen, enkele momenten van distantie en protest daargelaten.’⁴ Politicoloog en historicus Frank Zuïjdam schrijft in zijn artikel ‘Van stichtelijke fraseologie naar redelijkheid. De PvdA en de oorlog in Vietnam, 1964-1973’ over de spanningen die de Vietnamoorlog veroorzaakte binnen de belangrijkste oppositiepartij ten tijde van het Amerikaanse militaire optreden in Vietnam. Volgens Zuïjdam zat deze partij gevangen tussen de polarisatiestrategie aan de ene kant en de wens regeringsverantwoordelijkheid te dragen aan de andere kant.⁵

Onder wetenschappers is er consensus over de gedachte dat de veranderingen veelomvattend waren in de latere jaren zestig.⁶ Ontkerkelijking en de ontzuiling hadden een grote impact op het dagelijks leven van mensen. Omgangsvormen werden losser en minder autoritair, wat de deur zou hebben geopend voor abortus, vrije seksualiteit en een liberaal drugsbeleid. Daarnaast kwam er meer oog voor internationaal onrecht. Hellema haalt tevens aan dat het Vietnamprotest in Nederland grotere vormen begon aan te nemen begin 1968, na het spectaculaire Tet-offensief van het Zuid-Vietnamese Nationaal Bevrijdingsfront. Hellema wijst erop dat de achtergronden van het maatschappelijk protest niet altijd even gemakkelijk zijn aan te geven. Het was een mengsel van afkeer tegen de Verenigde Staten, de Koude Oorlog, solidariteit met de derde wereld, afkeer van leed, afkeer tegen de welvaartstaat en met name onder de jongeren kritiek op de volgzzaamheid van de regering. Historicus Rimco van der Maar schrijft in zijn boek *Welterusten Mijnheer de president* dat de heersende tendens was dat het overgrote deel van de media de Amerikaanse interventie aanvankelijk steunde, maar steeds kritischer werd naarmate de oorlog escaleerde rond 1968.

De Praagse Lente is ook onderwerp van wetenschappelijk onderzoek geweest. In 1994 verscheen in het jaarboek *Buitenlandse Zaken* het artikel ‘Agressie tegen een eigen bondgenoot: Nederland en de Tsjecho-Slowaakse crisis, 1968’ van Martin Bootsma. Bootsma richt zich voornamelijk op het kabinet, dat zich uitsprak over een verhoging van het defensiebudget. De verhoging van het defensiebudget is echter maar één onderdeel van de Nederlandse en Westerse reacties op het neerslaan van de Praagse Lente, Bootsma laat hier dus veel liggen.⁷ Johannes van Merrienboer is voornamelijk de laatste auteur die zich bezig heeft gehouden met de inval in Tsjecho-

³ J. Kleinen, ‘Vietnam in Nederland: echo en gevolg’, in J. Kleinen en D. Dragstra, *Vietnam :echo in Nederland* (Hilversum 1986)18-19.

⁴ D.A. Hellema, P van Eekert en A. van Heteren, *Johnson moordenaar! De kwestie Vietnam in de Nederlandse politiek 1965-1975* (Amsterdam 1986) 166-172.

⁵ F. Zuïjdam, ‘van stichtelijke fraseologie naar redelijkheid. De PvdA en de oorlog in vietnam’, 1964-1973 in : *Bijdragen en en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* (2002) 168-184.

⁶ Thijssen, *De Jaren zestig herinnerd*, 12.

⁷ M. Bootsma, “Het is agressie tegen een eigen bondgenoot.” *Nederland en de Tsjechoslowaakse crisis, 1968*, Jaarboek *Buitenlandse Zaken*, vol 1 (1994) 57-77.

Slowakije. In 2009 verscheen zijn artikel 'Premier De Jong en de overval op Tsjecho-Slowakije in 1968' in het *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis*. Zoals de titel al zegt, richt Van Merriënboer zich slechts op de reactie van premier De Jong. Het artikel heeft echter weinig om het lijf, het gaat om een kleine acht pagina's en het artikel heeft een sterk beschrijvend karakter. De bijdrage van dit onderzoek wat betreft de Nederlandse reacties op de inval van de Sovjet-Unie in Tsjecho-Slowakije, ligt dan ook met name in de volledigheid van het beschrijven van de Nederlandse reactie en het verklaren ervan.

De jaren zestig

'We leven in een periode van onrust, van innerlijke onvrede en machteloosheid tegenover maatschappelijke ontwikkelingen binnen en buiten ons land' zo stelde de conservatieve krant *Het Vaderland* in 1968 vast.⁸ Duco Hellema ziet 1968 als overgangsjaar naar een andere periode genaamd 'de lange jaren zeventig', die duurden van de tweede helft jaren zestig tot begin jaren tachtig.⁹ Waar de jaren zestig een periode vormden van optimisme, verandering en vernieuwing, kwam in 1968 een eind aan deze tijd. Vooral veroorzaakt door de inzetende economische recessie veranderde het politieke klimaat. In alle sectoren van het maatschappelijk leven werd het in de loop van de jaren zeventig onrustig. Historicus Hans Righart ziet dit anders. Hij laat in zijn boek *De eindeloze jaren zestig*, de jaren zestig eindigen met de oliecrisis van 1973.

De Nederlandse samenleving onderging vanaf het midden van de jaren zestig ingrijpende veranderingen. Aan de basis hiervan stond de sterk toegenomen welvaart, waardoor de mogelijkheden voor de Nederlandse bevolking om eigen keuzes te kunnen maken over de vormgeving van hun bestaan sterk toenamen.¹⁰ Deze welvaartsstijging leidde volgens Kim van der Wijngaart in haar boek *Bondgenootschap onder spanning: Nederlands-Amerikaanse betrekkingen, 1969-1976* tot een 'culturele revolutie' in de jaren zestig. Deze culturele revolutie uitte zich op verschillende terreinen. Een veelgenoemde ontwikkeling in de literatuur over de jaren zestig is het aantreden van een naoorlogse generatie die er andere ideeën op nahield dan de vorige generatie. Hierdoor ontstond er een overgang van een materialistisch waardepatroon, waarin economische en politieke stabiliteit centraal stond, naar een postmaterialistisch waardepatroon.¹¹ Dit 'generatieconflict' staat centraal in het werk van de eerder genoemde historicus Hans Righart.

Een alternatieve en invloedrijke visie is die van historicus James Kennedy. Hij bedeeft de centrale rol van de veranderingen in de Nederlandse maatschappij in de jaren zestig toe aan de

⁸ van der Maar, *Welterusten mijnheer de president*, 11.

⁹ D. Hellema, *Nederland en de jaren zeventig* (Amsterdam 2012) 24.

¹⁰ K. van der Wijngaart, *Bondgenootschap onder spanning: Nederlands-Amerikaanse betrekkingen, 1969-1976* (Hilversum 2009) 55.

¹¹ H. Righart, *De eindeloze jaren zestig. Geschiedenis van een generatieconflict* (Amsterdam 1995)19-20.

elites. Kennedy stelt dat de sociale en economische ontwikkelingen in Nederland in de jaren zestig niet afweken van andere West-Europese landen. De houding die de Nederlandse elites aannamen ten opzichte van deze ontwikkelingen verschilde wel van die in andere landen. Zij boden hiertegen geen weerstand, maar stimuleerden de retoriek van vernieuwing zelfs. Kennedy signaleert in de houding van de elites een afkeer van conflicten en geweld. De Nederlandse elite had een overtuiging dat de loop van de geschiedenis vaak onvermijdelijk was en dat deze beter gekanaliseerd dan gestuit kon worden.¹² De Nederlandse buitenlandse politiek in de jaren zestig kenmerkt zich volgens Friso Wielenga vooral door de continuïteit met voorgaande jaren. Kenmerkend voor de continuïteit in de buitenlandse politiek was de Nederlandse reactie op het feit dat de Franse president Charles de Gaulle en de Duitse bondskanselier Konrad Adenauer aankoersten op een Europese politieke unie en daarbij de supranationale EEG-structuur wilden ombuigen.¹³ In Den Haag vreesde men dat Nederland zou worden opgeslokt in een continentaal Europa en dat de Angelsaksische mogendheden zouden vervreemden van Europa. Om dat tegen te gaan, diende behalve consolidatie en versterking van de NAVO ook Groot-Brittannië lid van de EEG te worden. Duco Hellema omschrijft deze ontwikkeling in zijn werk over de Nederlandse buitenlandse politiek als een van de hoogtepunten van de naoorlogse Nederlandse buitenlandse politiek.¹⁴

Ook Remieg Aerts haalt aan dat goede internationale betrekkingen de kern van de buitenlandse politiek tussen 1945 en het begin van de jaren zeventig was. Het Noord-Atlantische verdrag van 1949 bevatte de bepaling dat een militaire aanval op een van de verdragstaten beschouwd zou worden als een aanval op alle verdragsstaten. Via deze alliantie kon Nederland rekenen op bescherming tegen eventuele agressiviteit vanuit de Sovjet-Unie. De regering had duidelijk meer vertrouwen in de Amerikaanse nucleaire paraplu dan in een West-Europese.¹⁵ Daarmee toonde Nederland zich in de jaren zestig een trouw pleitbezorger van het Atlantische pact in Europa. In 1958 accepteerde de Nederlandse regering zelfs als eerste in West-Europa, in het diepste geheim, de legering van Amerikaanse atoomwapens op haar grondgebied.¹⁶ Aerts constateert dat de Nederlandse regering in de jaren zestig loyaal bleef maar dat het pacifisme, dat sinds de jaren dertig had gesluimerd, in Nederland weer tot leven kwam aan het einde van de jaren zestig. Het jaar 1968 kan volgens Duco Hellema, gezien worden als de bloeiperiode van het Nederlands Atlantisme met de toenmalige minister van Buitenlandse Zaken Luns als boegbeeld, hij was bij uitstek Atlantisch gezind. Nadat met het Nieuw-Guineaconflikt in 1963 het koloniale tijdperk en haar afwikkeling definitief ten einde was, wendde Nederland haar streven definitief richting

¹² J.C. Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw: Nederland in de Jaren zestig* (Amsterdam 1995) 14-22.

¹³ F. Wielinga, *Nederland in de twintigste eeuw* (Amsterdam 2009), 276.

¹⁴ Hellema, *Nederland*, 277.

¹⁵ R. Aerts, *Land van kleine gebaren: Een politieke geschiedenis van Nederland 1780-1990* (Amsterdam 1999) 326.

¹⁶ *Ibidem*, 326.

Amerika en de NAVO: 'Handhaving van de eenheid in de NAVO onder Amerikaanse leiding was gedurende de jaren zestig het allesbeheersende uitgangspunt van de buitenlandse politiek van Nederland.¹⁷ Historicus Martin Bootsma heeft eenzelfde mening. Volgens Bootsma past de Nederlandse politiek na het neerslaan van de Praagse Lente door de Sovjet-Unie in 1968 naadloos bij de Atlantische tendens van de jaren zestig in de Nederlandse buitenlandse politiek.¹⁸

Deze studie sluit aan bij de hierboven genoemde historiografische werken over de houding van de publieke opinie en regering ten opzicht van de twee 'wreedheden' en zal deze op enkele punten aanvullen. Om een goed overzicht te geven van de 'buitenlandisering' van de binnenlandse politiek eind jaren zestig, heb ik gekozen voor een vergelijkend onderzoek tussen de twee gebeurtenissen. Het specifieke karakter van beide gebeurtenissen en de verschillende betekenissen die zij hebben binnen de context van de Koude Oorlog (Communisme tegen Kapitalisme, Sovjet-Unie tegen Amerika, Oost tegen West) maakt een vergelijkende benadering tussen de twee uiterst interessant. Er zal tijdens dit onderzoek aandacht geschonken worden aan de causale verbanden die gelegd kunnen worden, maar grotendeels zal er gekeken worden naar de verschillen. Zowel bij de causale verbanden als bij de verschillen zal het gaan om het verklaren ervan binnen de internationale en nationale context. Het zoeken naar oorzaken zal hierbij centraal staan.

Door gebruik te maken van vergelijkende methode die twee gebeurtenissen analyseert, is er het risico dat de waarheid aangetast wordt.¹⁹ Elke gebeurtenis is uniek, een vergelijking van verschillende ontwikkelingen binnen de geschiedenis kan leiden tot generaliseringen. Het is de uitdaging om uit te zoeken wat de belangrijkste aanknopingspunten zijn. Daarnaast is het van belang dat de geschiedenis een opeenstapeling is van gebeurtenissen.²⁰ Het is om deze reden belangrijk dat de gebeurtenissen in dit onderzoek worden beschreven als onderdeel van een proces.

Hoofdstukindeling

Dit onderzoek bestaat uit vijf hoofdstukken. Alvorens begonnen kan worden met de analyse is het nodig om in het eerste hoofdstuk een historisch kader uit te werken, waarin een overzicht wordt gegeven van de belangrijkste internationale ontwikkelingen. De aandacht zal vooral uitgaan naar het Vietnamconflict en inval in Tsjecho-Slowakije, maar ook naar de beweegredenen van de machthebbers. Zonder een goed begrip van de machtsverhoudingen en denkwijzen in de internationale politiek ten tijde van de Koude Oorlog is het moeilijk om voor te stellen hoe groot de politieke uitdagingen waren voor de regering in Nederland. Het tweede hoofdstuk zal verdieping

¹⁷ Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland, de Nederlandse rol in de wereldpolitiek* (Amsterdam 2006) 217.

¹⁸ Bootsma, "Het is agressie tegen een eigen bondgenoot." 74.

¹⁹ J. Mahoney 'Comparative Historical Analysis' (New York 2004) 11.

²⁰ *Ibidem*, 12.

geven op de Nederlandse maatschappelijke en politieke ontwikkelingen eind jaren zestig.

Met deze historische basis is het vervolgens mogelijk om de reactie op beide gebeurtenissen van zowel de publieke opinie en Nederlandse regering te vergelijken. In het derde hoofdstuk gaat de aandacht uit naar de reacties op de Amerikaanse 'wreedheden' in Vietnam. Hierbij zal een tweedeling gemaakt worden tussen de publieke opinie en houding van regering ten aanzien van het conflict. In het vierde hoofdstuk zal eenzelfde analyse plaatsvinden van de inval in Tsjecho-Slowakije door de Sovjet-Unie. Het laatste hoofdstuk staat in het teken van een vergelijking tussen de reacties ten aanzien van beide conflicten in Nederland. Hierin wordt geanalyseerd hoe de regering en publieke opinie omsprongen met de behandeling van beide 'wreedheden', met aandacht voor de (morele) grenzen binnen de eigen politiek en publieke opinie. Een slotbeschouwing sluit dit onderzoek af.

Bronnen

De literatuur en bronnen die ik voor mijn onderzoek heb gebruikt, bestaan uit Nederlandstalige werken over de Koude Oorlog, sociale bewegingen, Vietnamoorlog en literatuur over de maatschappelijke onrust die heerste eind jaren zestig van de twintigste eeuw. Aangezien in de literatuur verschillende aspecten nog onderbelicht zijn gebleven, maakt dit onderzoek eveneens gebruik van mediabronnen en archiefmateriaal (primaire bronnen). De handelingen van de regering destijds, kabinet-De Jong 1967-1971, zijn onderzocht aan de hand van secundaire literatuur en openbare bronnen, via de site <http://www.statengeneraaldigitaal.nl/>. Ook het archief van Buitenlandse Zaken biedt inzichten in het Nederlandse standpunt na de invasie van Tsjecho-Slowakije. De publieke opinie is gebaseerd op secundaire literatuur en de opinies van Nederlandse kranten en weekbladen, waaronder *Het Algemeen Dagblad*, *Het Algemeen Handelsblad*, *Het Parool*, *De Telegraaf*, *Trouw*, *De Volkskrant*, *Vrij Nederland*, *Het Vrije Volk*, *De NRC* en *De Waarheid*, die online zijn te raadplegen via <http://kranten.delpher.nl/>. De passages over actiegroepen zijn gebaseerd op archieven van actiegroepen en activisten die zich bevinden in het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis. Ook is er gebruikt gemaakt van de volgende mediabronnen: <http://www.geschiedenis24.nl/andere-tijden.html>, <http://www.geschiedenis24.nl/ovt.html> en <https://www.beeldengeluid.nl>.

Een ruim begrip van 'primaire bronnen' wijst op originele bronnen die in de tijd waarin de gebeurtenissen plaatsvonden zijn ontstaan. Meer specifiek geldt dat een bron meer waarde heeft

zodra deze vlak na een gebeurtenis tot stand is gekomen en afkomstig is van een direct betrokkene.²¹ Waar het geheugen slecht is in het opslaan van gevoelens en daarbij de neiging heeft het verhaal van het verleden permanent te herzien in het licht van het heden, legt een primaire bron uit het verleden onveranderbaar vast wat de schrijver bezighield.²²

In dit onderzoek is het van groot belang dat aan de bronnen (in welke vorm dan ook) afgelezen kan worden wat de houding was van de regering en publieke opinie tijdens de twee gebeurtenissen en in hoeverre hierin verschillen zijn waar te nemen. Wat gebeurtenissen in de binnenlandse politiek betreft, concentreert het onderzoek zich op de partijen die in aanmerking kwamen voor regeringsverantwoordelijkheid ten tijde van kabinet-De Jong (1967-1971). Daarnaast is er ook aandacht voor standpunten van oppositiepartijen en kleinere partijen. Uitgaande van het feit dat beide gebeurtenissen zowel een lokale als een nationale reactie teweeg brachten, is het meest praktisch voor de uitvoering van dit vergelijkende onderzoek om de bronnen te bekijken van de grootste nationale actiegroepen, bestuursorganen en belangrijkste kranten uit die tijd. Deze keuze heeft het voordeel dat de grote (belangrijkste) lijnen zichtbaar worden en voorkomt dat de vergelijking strandt in de mogelijk bescheiden activiteiten van plaatselijke groepen en bestuursorganen.

²¹ John Tosh & Sean Lang, *The Pursuit of History : Aims, methods and new directions in the study of modern history* (Londen, 2002) 60-2.

²² A. Baggerman, 'De gevaarlijkste van alle bronnen. Egodocumenten: nieuwe wegen en perspectieven', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 1, 4 (2004) 3-22.

Machtsverhoudingen tussen Oost en West

'Koude Oorlog herleeft door Russische actie op de Krim' zo kopte *De Volkskrant* 2 maart 2014. De Krim crisis waarbij Russische troepen het Oekraïense schiereiland de Krim binnenvielen deed voor veel mensen de Koude Oorlog herleven. De rechtvaardiging van Rusland, waarbij de Russen verwezen naar het verzoek om hulp van de pro-Russische autoriteiten op de Krim, roept herinneringen op aan het ingrijpen van de Sovjet-Unie in Praag in het jaar 1968. Ook in dat geval was sprake van 'broederhulp' aan een bondgenoot die in het nauw was geraakt. De Amerikaanse president Obama reageerde door het Russische optreden een 'duidelijke schending van het internationaal recht' te noemen.²³ De Krim crisis maakt helder dat anno 2014 de twee grootmachten (Rusland en de Verenigde Staten) weer lijnrecht tegenover elkaar staan en een compleet andere kijk hebben op de wereldpolitiek. Uit het bericht van *De Volkskrant* valt op te maken dat dergelijke situaties, zoals op de Krim, zich ook tijdens de Koude Oorlog voordeden.

Hoe lagen de internationale verhoudingen voorafgaand aan de gebeurtenissen in 1968 en welke plaats namen beide conflicten in? Dat is de vraag die in dit hoofdstuk centraal staat. Deze paragraaf geeft een overzicht van de gebeurtenissen (de Vietnamoorlog en de inval in Tsjechoslowakije) in de context van de Koude Oorlog.

De Koude Oorlog 1945-1968

Na de beëindiging van de Tweede Wereldoorlog ontstond er een nieuw conflict: de Koude Oorlog. De visies die de twee grote mogendheden de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie hadden op de naoorlogse situatie waren totaal verschillend. De Amerikaanse president Roosevelt en de leider van Groot-Brittannië Churchill, voorzagen een naoorlogs akkoord dat met een machtsevenwicht gepaard zou gaan en tegelijk bepaalde principes zou omarmen. De bedoeling was om nieuwe oorlogen te voorkomen door de vergissingen te vermijden die tot de Tweede Wereldoorlog hadden geleid. Die principes zouden samenwerking tussen de grote mogendheden verzekeren, en zoveel mogelijk politieke zelfbeschikking en economische integratie aanmoedigen, zodat de oorzaken van oorlogen zoals zij die zagen langzaamaan zouden verdwijnen. Stalin, de leider van de Sovjet-Unie, had andere plannen. Stalin had een regeling voor ogen die zijn persoonlijke veiligheid alsook die van de Sovjet-Unie zou garanderen en de rivaliteit tussen kapitalisten zou stimuleren, waarvan hij meende dat die tot een nieuwe oorlog zou leiden. De broedermoord onder de kapitalisten zou op zijn beurt de

²³ <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/30323/Onrust-in-Oekraïne/article/detail/3606170/2014/03/02/Koude-Oorlog-herleeft-door-Russische-actie-op-de-Krim.dhtml> (31-3-14)

uiteindelijke heerschappij van de Sovjet-Unie over Europa verzekeren.²⁴

De machtsverdeling in Europa leidde tot een conflict tussen twee volstrekt verschillende systemen. De Verenigde Staten stonden voor democratie, kapitalisme en vrij ondernemerschap. De Sovjet-Unie was een communistische dictatuur, waarin het individu en de economie ondergeschikt waren aan de staat. Vijandschap tussen de twee machtsblokken ontstond toen Stalin, in door het Rode Leger bevrijd gebied, het communisme invoerde. De Amerikanen boden in 1947 het geruïneerde Europa grootscheepse economische hulp aan, de zogeheten Marshallhulp. De West-Europese landen namen de hulp dankbaar in ontvangst. Zelfs Tsjecho-Slowakije, dat in de Russische invloedssfeer lag, wilde erop ingaan. Stalin pikte dat niet, op dat moment was Tsjecho-Slowakije nog het enige Oost-Europese land waar de communisten het niet alleen voor het zeggen hadden, maar daaraan kwam snel een eind. In februari 1948 trokken de communisten ook daar alle macht naar zich toe.

De Amerikaanse president Truman sprak op 12 maart 1947 het congres en het Amerikaanse volk toe. Zij moesten overtuigd worden om financiële en militaire steun te geven aan de landen die het nodig hadden, om de toekomst van 'de hele wereld' te garanderen. Truman sprak als volgt: 'Op dit moment in de wereldgeschiedenis moet bijna elke natie kiezen tussen verschillende levenswijzen. Te vaak is het geen vrije keus. De ene levenswijze is gebaseerd op de wil van de meerderheid; de ander op die van een minderheid die haar wil met geweld aan de meerderheid oplegt. Deze levenswijze is afhankelijk van terreur en onderdrukking, van een gecontroleerde pers en radio, van vooraf bepaalde verkiezingsuitslagen. Van onderdrukking van de persoonlijke vrijheid. Ik geloof dat het de politiek van de Verenigde Staten moet zijn om vrije volkeren te steunen die zich verzetten tegen pogingen om ze te onderwerpen aan gewapende minderheden of krachten van buitenaf.'²⁵ Met deze verklaring beschreef Truman de kern van de Amerikaanse buitenlandse politiek: een politiek van wereldwijde *containment* (indamming van het communisme). Volgens Amerikaans historicus Gaddis was dit 'the basis for the strategy of the United States towards the Soviet Union during the rest of the Cold War'.²⁶

Veel onderzoekers hebben de Koude Oorlog in hun publicaties ingedeeld in fasen.²⁷ Zo ook historicus Saki Dockrill, in zijn boek *The End of the Cold War Era*. In deze bijdrage deelt Dockrill de Koude Oorlog op in zes fasen. Fase één (1946-1948) noemt hij 'The outbreak of the Cold War'. Fase twee, 'The Cold War intensifies', loopt van 1948 tot 1953. De derde fase loopt van 1953 tot 1962 en noemt hij de fase van de 'Missed opportunity's' (gemiste mogelijkheden van toenadering tussen de

²⁴ J.L. Gaddis, *De Koude Oorlog* (New York 2008) 42.

²⁵ *March 12, 1947: Harry Truman, Speech Before Congress*, geraadpleegd op U.S. History Resources, 2.

²⁶ Gaddis, *De Koude Oorlog*, 29.

²⁷ H. Noldus, *Strategische samenwerking van de grote mogendheden in de VN-Veilighedsraad 1946-2000* (Utrecht 2007) 190.

Verenigde Staten en de Sovjet-Unie). Fase vier begint in 1963 en loopt tot 1979. Deze periode beschrijft hij als het tijdvak van 'The rise and fall of détente', de periode van ontspanningspolitiek tussen Oost en West. De vijfde fase (1979- 1984) noemt Dockrill de fase van 'The second Cold War'. In deze fase ontstaan opnieuw forse spanningen tussen de Verenigde Staten, de Sovjet-Unie en hun bondgenoten. De laatste fase van de Koude Oorlog begint volgens Dockrill in 1985 met het aantreden van Gorbatsjov als leider van de Communistische Partij van de Sovjet-Unie en duurt tot en met 1991, het jaar waarin de Sovjet-Unie implodeerde. Hij noemt deze fase 'Gorbachov's new thinking and the break up of the Soviet Union'.²⁸ Dit onderzoek zal vooral te maken krijgen met de vierde fase (1963-1979), een periode van ontspanningspolitiek tussen de Verenigde Staten, de Sovjet-Unie en hun bondgenoten. Deze ontspanning manifesteerde zich in de totstandkoming van verschillende verdragen tussen beide landen. De détente was bedoeld geweest om de kansen op een kernoorlog te verkleinen, om de relatie tussen de rivalen in de Koude Oorlog te stimuleren en om hen te helpen de binnenlandse beroering te boven te komen, waardoor zij sinds de jaren zestig geplaagd waren.²⁹ Het Nederlandse beleid ten opzichte van de twee grootmachten zal dan ook in de komende hoofdstukken in de context van ontspanningspolitiek gezien moeten worden.

Vietnam

Vietnam was slechts één van de vele decors waar de strijd tegen het wereldcommunisme gestreden werd. Het was een ogenschijnlijk volstrekt ongelijk duel tussen het machtigste land ter wereld en een klein Aziatisch volk van burgers en boeren op blote voeten.³⁰ Daarmee ontpopte de oorlog in Indochina zich tot de eerste gesymboliseerde confrontatie van de leider van de geïndustrialiseerde Westerse wereld, de Verenigde Staten, met een ogenschijnlijk weerloos derdewereldlandje. Binnen tien jaar was het conflict, begonnen in de context van Koude Oorlog en dekolonisatie, radicaal van aard veranderd. Het hoogtepunt van protest tegen de Vietnamoorlog viel in de 'high sixties', dat wil zeggen in de jaren 1965-1969. Daarna zwakte het protest af en zakte ten slotte in, nog ruim voor het einde van de oorlog in 1973 en de definitieve val van Saigon twee jaar later. Belangrijk voor dit onderzoek is om na te gaan hoe Vietnam tot een decor van strijd tegen het wereldcommunisme werd.

Wie de Amerikaanse interventie in Vietnam wil begrijpen moet terug naar het eind van de Tweede Wereldoorlog.³¹ De kern van het ontstaan van het Amerikaans-Vietnamese conflict ligt in twee wereldwijde processen die zich in de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog voordeden. De

²⁸ S.R. Dockrill, *The End of the Cold War Era. The Transformation of the Global Security Order* (Londen 2005) 3-17.

²⁹ Gaddis, *De Koude Oorlog*, 228.

³⁰ H. Righart, *De wereldwijde Jaren zestig, Groot-Brittanie, Nederland, De Verenigde Staten* (Utrecht 2003) 66.

³¹ van der Maar, *Welterusten mijnheer de president*, 20.

dekolonisatie van Azië en het ontstaan van de Koude Oorlog. De Verenigde Staten raakten betrokken in Vietnam door de dekolonisatiestrijd die in 1946 was uitgebroken tussen de voormalig kolonisator Frankrijk en de Vietminh. De Vietminh was oorspronkelijk een samenwerkingsverband tussen verschillende verzetsbewegingen tegen de Japanse bezetting tijdens de Tweede Wereldoorlog en werd in die strijd nog gesteund door de Verenigde Staten.³² De Vietminh stond onder leiding van de nationalist en communist Ho Chi Minh, die na de Japanse capitulatie op twee september 1945 de onafhankelijkheid had uitgeroepen (De Democratische Republiek Vietnam).

De Amerikaanse regering hield zich aanvankelijk afzijdig in de oorlog tussen de Fransen en Vietminh. Toen de Verenigde Staten in 1947 overgingen tot de politiek van containment vanwege de vermeende expansiedriften van de Sovjet-Unie, kregen de zorgen over de Vietminh de overhand. Toen in 1949 bekend werd dat de communisten in China de macht hadden overgenomen, verdwenen alle bezwaren die de Amerikaanse regering had tegen de Franse kolonisatie van Vietnam. Vanaf dat moment was de Frans-Vietnamese oorlog voor de Amerikaanse regering een onderdeel van de wereldwijde strijd tegen de verspreiding van het communisme geworden. Vanaf 1950 erkende de Verenigde Staten het liberale alternatief voor de Democratische Republiek Vietnam en gingen zij over tot financiële en economische hulpverlening aan Frankrijk. China en de Sovjet-Unie deden hetzelfde met de Democratische Republiek Vietnam. In de Verenigde Staten was de vrees voor uitbreiding van het communisme inmiddels sterk toegenomen. Behalve de communistische overname in China heeft ook de oorlog in Korea van 1950 tot 1953 hieraan bijgedragen. In april 1954 verklaarde de Amerikaanse president Eisenhower, dat het denkbaar was dat de ene na de andere natie in Zuidoost-Azië in handen van communisten zou vallen. Deze theorie kwam bekend te staan als de dominotheorie.³³

Tijdens het presidentschap van John F. Kennedy (1961-1963) werd de militaire betrokkenheid van de Verenigde Staten in Zuid-Vietnam aanzienlijk uitgebreid. In 1961 waren er slechts enkele honderden Amerikaanse militairen adviseurs in het land, in 1963 was dit aantal gestegen tot meer dan 16.000.³⁴ Volgens George C. Herring was dit het gevolg van de verslechterende situatie in Zuid-Vietnam. In zijn boek *America's Longest War* beschrijft Herring hoe de regering Kennedy voor een dilemma kwam te staan. Of de Zuid-Vietnamese regering aan haar lot overlaten, met een waarschijnlijke communistische machtsovername tot gevolg. Om de geloofwaardigheid van de Verenigde Staten in de wereld hoog te houden, durfde Kennedy deze optie niet aan. Maar de andere optie, het sturen van gevechtstroepen naar Zuid-Vietnam, was volgens Kennedy nauwelijks beter. Hij hield het bij militaire hulp, hoewel hij wist dat daarmee de situatie in Zuid-Vietnam voorlopig niet zou

³² G.C. Herring, *America's Longest War: The United States And Vietnam, 1950-1975* (New York 2002) 11.

³³ Ibidem, 20-21.

³⁴ van der Maar, *Welterusten mijnheer de president*, 23.

worden opgelost.³⁵

De opvolger van Kennedy, Lyndon B. Johnson, leed nog sterker onder het dilemma van wel of niet ingrijpen. Aanvankelijk voerde Johnson net als Kennedy een afwachtend en halfslachtig Vietnambeleid. Er werden meer adviseurs gestuurd om de Zuid-Vietnamese regering een hart onder de riem te steken maar op de vraag om Amerikaanse troepen te sturen ging Johnson niet in. Een keerpunt in Johnsons beleid was het Tonkinincident. Het incident was een vermoedelijke aanval op Amerikaanse patrouilleboten door Noord-Vietnamese torpedoboten. Johnson wilde de aanval niet aan zich voorbij laten gaan en greep het Tonkinincident aan om in het Amerikaanse Congres toestemming te krijgen voor eventuele verdere maatregelen tegen Noord-Vietnam. Aan het einde van 1964 gingen Johnson en zijn adviseurs er vanuit dat een militaire interventie onvermijdelijk was geworden. Johnson besloot in 1965 over te gaan tot aanhoudende bombardementen op Noord-Vietnam en vijandelijke gebieden in Zuid-Vietnam. Met enkele onderbrekingen zouden de bombardementen, die de naam *Operatie Rolling Thunder* kreeg, tot 31 oktober 1968 aanhouden.³⁶ Ook arriveerden begin maart 1965 de eerste Amerikaanse grondtroepen ter bescherming van de luchtmachtbasis bij Danang. Op 28 juli 1965 maakte Johnson wereldkundig dat het aantal troepen tot 125.000 zou worden uitgebreid en dat er nog meer zouden volgen als de situatie erom vroeg.

Op 31 januari 1968 lanceerden meer dan 80.000 Vietcong en Noord-Vietnamese troepen een grootschalige, gecoördineerde aanval op honderden doelen in Zuid-Vietnam, het Tet-offensief. Vijf van de zes grote steden, verschillende provinciën, vliegvelden en militaire eenheden werden aangevallen, waarbij het er bloedig aan toe ging. De aanval was onverwacht, nog nooit waren communistische troepen stadscentra binnengetrokken om de strijd aan te gaan. Het offensief zette Amerikaanse diplomaten aan het denken over het Vietnambeleid.³⁷ Wat misschien het meest is blijven hangen is de foto van een op straat uitgevoerde executie van een Vietcong gevangene door een Zuid-Vietnamese politieman. De foto symboliseerde voor velen de wreedheid van de Amerikaanse aanwezigheid in Vietnam en de Zuid-Vietnamese overheid die de Amerikanen steunden (voor foto zie bijlage 1).

Als reactie op het vernietigende effect van het Tet-offensief, vochten Amerikaanse mariniers bijna een maand lang van huis tot huis om de controle terug te krijgen over de bezette gebieden.³⁸ Uiteindelijk slaagden de Amerikaanse militairen erin de verloren gebieden weer te heroveren en als maatstaf voor het succes werden de lijken geteld.³⁹ De communisten leden tijdens de Tet-offensief net zoveel doden als de Verenigde Staten tijdens de gehele oorlog. Hele steden werden met de

³⁵ Herring, *America's Longest War*, 100-104.

³⁶ Ibidem, 152-155.

³⁷ C. G. Appy, *Vietnam: The definitive oral history told from all sides* (New York 2008) 286.

³⁸ Ibidem, 286.

³⁹ Appy, *Vietnam*, 287.

grond gelijk gemaakt, zoals de stad Hue waar drie weken lang hevige bombardementen plaats vonden. De gevechten maakten niet alleen onder de directe vijanden slachtoffers, ook veroorzaakten de bombardementen grote aantallen burgerslachtoffers en vluchtelingen.⁴⁰ Wekenlang beheerste het Tet-offensief, en de reactie daarop van de Amerikanen, het wereldnieuws. Duidelijk werd dat het Amerikaanse leger de situatie niet onder controle had en dat het einde van de oorlog niet nabij was. Het offensief zette aan tot grote wereldwijde protesten tegen de oorlog en de Koude Oorlog politiek die Amerika voerde in Vietnam. In het derde hoofdstuk zal zichtbaar worden hoe de Nederlandse regering en publieke opinie zich uitlieten over de wreedheden in 1968.

Tsjecho-Slowakije

Om de inval in Tsjecho-Slowakije door de Sovjettroepen te begrijpen, is het noodzakelijk de wortels van de inval te beschrijven: de Praagse Lente. Tsjecho-Slowakije dat vanaf 1948 onder het communistische bewind van de Sovjet-Unie kwam te staan, raakte eind jaren zestig economisch volledig in het slop als gevolg van het opgelegde Sovjetmodel.⁴¹ De lonen bleven gelijk en de bevolking leed onder de onophoudelijke schaarste in het land. Er ontstond onder de bevolking een revolutionaire stemming, maar die werd ingedamd door de (geheime) politie. In januari 1968 gebeurde er echter iets ongehoords: er kwam kritiek vanuit de communistische partijleiding zelf. Alexander Dubcek pleitte voor meer democratie in de partijstructuur en in het bestuursapparaat. Dubcek werd niet veel later als de nieuwe partijleider gekozen en werd vanaf dat moment de machtigste man van Tsjecho-Slowakije.⁴²

Dubcek was een communistische hervormer van de bovenste plank, te vergelijken met Michail Gorbatsjov twintig jaar later. De Tsjecho-Slowaakse bevolking kreeg gedurende de Praagse Lente vrijheden die destijds in het Oostblok ongekend waren. De censuur werd vrijwel volledig afgeschaft; de Tsjecho-Slovaken konden (weliswaar alleen met toestemming) naar het Westen reizen, er werd over economische hervormingen gediscussieerd, zoals over de mogelijkheid tot particulier ondernemerschap op kleine schaal, er werden belangenverenigingen opgericht en sommige politieke groeperingen eisten de oprichting van nieuwe partijen.⁴³ De gehele samenleving ademde een andere sfeer. Over de problemen werd openlijk op straat gesproken en Praag kende enkele Hyde Park Corners, waar verhitte discussies werden gevoerd.⁴⁴ Historicus Hans Renner beschrijft in zijn boek *Tsjecho-Slowakije na 1945*, dat de hele maatschappij een zekere zorgeloosheid uitstraalde. Bij sommige communistische hervormers, politici, wetenschappers, managers en

⁴⁰ Herring, *America's Longest War*, 232.

⁴¹ <http://www.geschiedenis24.nl/andere-tijden/afleveringen/2007-2008/De-Praagse-Lente.html> (3-4-2014)

⁴² Ibidem (3-4-2014)

⁴³ H. Renner, *Zomermaanden in Europa: 1968 en nu* (Groningen 2008) 377.

⁴⁴ H. Renner, *Tsjecho-Slowakije na 1945* (Amsterdam 1988) 63.

journalisten ontwaakte na jarenlange frustraties een ware zendingsdrang.⁴⁵ Zij zagen het 'socialisme met een menselijk gezicht' als een grote bijzonderheid in de wereld.

Probleem was echter dat Tsjecho-Slowakije binnen de invloedssfeer lag van de Sovjet-Unie. De bezorgdheid van de Russische president Brezjnef over de politiek van Dubcek openbaarde zich vroeg. Tijdens de festiviteiten in Praag, gehouden van 22 tot 24 februari 1968, ter gelegenheid van het twintigjarig jubileum van de communistische machtsovername, zou Brezjnef volgens ingewijden Dubcek bedreigd hebben het land te verlaten. Hij zou dit doen indien zijn gastheer de voorgenomen reden voor de feestelijke bijeenkomst van het Centrale Comité niet zou wijzigen. De bedreigingen van de Sovjet-Unie en het Warschaupact zouden vanaf dan alleen maar toenemen. Tijdens een topconferentie te Dresden in 1968, trokken vooral de Poolse Wladyslaw Gomulka en de Oost-Duitse leider Walter Ulbricht fel van leer tegen de Tsjecho-Slowaakse delegatie.⁴⁶ Ook regelrechte chantage ontbrak niet. Al in mei begonnen in Polen, de DDR en de Sovjet-Unie troepenverschuivingen in de richting van de Tsjecho-Slowaakse grens.

In de nacht van 20 op 21 augustus 1968 vielen militaire eenheden van de Sovjetunie, de DDR, Polen, Hongarije en Bulgarije Tsjecho-Slowakije binnen. Aan deze interventie namen 27 divisies deel, waarmee de invasie de grootste gewapende actie in Europa sinds de Tweede Wereldoorlog was. De hoeveelheid militair materiaal was indrukwekkend: 800 vliegtuigen, meer dan 6.300 tanks, ongeveer 2.000 kanonnen en speciale raketeenheden.⁴⁷ Omstreeks drie uur in de ochtend arriveerden de eerste Russische tankkolonnes vanaf het vliegveld Ruzyně in Praag, waar Russische transportvliegtuigen af en aan vlogen. Volgens de verklaring van het officiële Sovjet persbureau TASS geschiedde dit op verzoek van de leiders van de partij en de regering de CSSR, die voor het Tsjecho-Slowaakse broedervolk dringend om hulp, inclusief militaire hulp hadden gevraagd.⁴⁸ De Sovjettroepen stootten op massaal geweldloos verzet, tegenover de fysieke aanwezigheid van tanks en ander militair potentieel stelden de Tsjechen en Slowaken de vindingrijkheid van de geest.⁴⁹ De straatborden en huisnummers in Praag en andere grote steden verdwenen, evenals de telefoonboeken uit de openbare cellen en de namen op de huisdeuren. Dubcek, de legale vertegenwoordigers van de soevereine Tsjecho-Slowaakse staat en de Communistische partij, werden gearresteerd en met het geweer in de rug weggevoerd richting Moskou. Tijdens de 'onderhandelingen' in het Kremlin werden zij zowel politiek als mentaal gebroken. Zij mochten pas terugkeren nadat zij het protocol over het tijdelijk stationeren van Sovjettroepen op het Tsjecho-slowaakse grondgebied hadden getekend. Hun afgedwongen handtekeningen betekenden voor

⁴⁵ Renner, *Tsjecho-Slowakije*, 65.

⁴⁶ *Ibidem* 66.

⁴⁷ *Ibidem* 73.

⁴⁸ *Ibidem* 74.

⁴⁹ *Ibidem* 76.

Tsjecho-Slowakije het einde van de hervormingen in en het begin van een neostalinistische nachtmerrie.⁵⁰

Besluit

De wreedheden begaan door de Verenigde Staten in Vietnam en de Sovjet-Unie in Tsjecho-Slowakije, zijn gebeurtenissen die niet los gezien kunnen worden van de internationale verhoudingen tijdens de Koude Oorlog. Vietnam moest volgens de Verenigde Staten behouden worden zodat niet heel Zuidoost-Azië in communistische handen zou vallen. Tsjecho-Slowakije, dat binnen de invloedssfeer van de Sovjet-Unie lag, moest door de Russen in toom worden gehouden. 1968 was voor beide grootmachten het jaar waarin zij lieten zien dat de visie die zij voor ogen hadden te allen tijde verdedigd moest worden. Het interveniëren van andere landen en schenden van internationale mensenrechten was daarbij, zo lijkt het, bijzaak.

⁵⁰ Renner, *Zomermaanden in Europa*, 377.

Nederland in de jaren zestig 1958-1968

Nu de internationale verhoudingen tijdens de jaren zestig zijn weergegeven tot en met 1968, het hoogtepunt van de jaren zestig, is het noodzakelijk voor het vervolg van deze studie de maatschappelijke en politieke omstandigheden op nationaal gebied te beschrijven. Het veroordelen van de gebeurtenissen in 1968 hangt niet alleen samen met internationale machtsverhoudingen, maar ook met binnenlandse politieke en sociale uitdagingen waarmee Nederland in de jaren zestig te maken had. Om weer te geven hoe de Nederlandse samenleving functioneerde in de jaren zestig, zal de volgende vraag in dit hoofdstuk centraal staan: Met welke politieke en maatschappelijke omstandigheden had Nederland te maken in de jaren zestig?

Sociale verhoudingen en protest

Secularisering en ontzuiling zijn factoren die vaak genoemd worden als verklaring voor de maatschappelijke veranderingen in de jaren zestig. Een toenemend aantal mensen voelde zich minder gebonden aan geloof en kerk en keek als gevolg daarvan anders naar gezagsverhoudingen. Dit proces van ontzuiling werd versterkt door de opkomst van de massamedia zoals televisie en radio. De jaren zestig is de periode waarin Nederland massaal televisie ging kijken, schrijft Friso Wielinga in zijn boek *Nederland in de twintigste eeuw*. In november 1961 waren er één miljoen tv-toestellen. Ruim twee jaar later, begin januari 1964, waren dat er 1.5 miljoen, en dat aantal was in 1970 alweer verdubbeld tot 3 miljoen. Maar ook het radiogebruik groeide fors, een tweede radiotoestel per gezin behoorde geleidelijk aan tot het normale patroon in deze periode.⁵¹ Doordat dit medium voor steeds meer mensen bereikbaar werd, kon de bevolking in eigen huiskamer kennismaken met denkbare beelden van andere zuilen. Dit zorgde volgens van der Wijngaart voor een herbezinning op de eigen patronen en verhoudingen.⁵² De verbeterde techniek zorgde voor een directere toegang tot gebeurtenissen elders in de wereld. Het gevolg hiervan was het ontstaan van groeperingen, zowel binnen als buiten de politiek, die zich afgingen tegen de heersende opvattingen en bestaande structuren zoals de Provo beweging, de Vietnambeweging en Nieuw Links.

Een belangrijke rol binnen deze veranderingen was weggelegd voor de jeugd. In de jaren zestig ontstond er een jeugdcultuur, die 'met zijn attributen van popmuziek, kleding en taalgebruik een cultureel alternatief vervaardigde voor het traditionele beschavingsideaal'. De jongeren in

⁵¹ Wielinga, *Nederland*, 270.

⁵² Wijngaart, *Bondgenootschap onder spanning*, 56.

Nederland, die beschikten over meer inkomen en zelfstandigheid dat ooit tevoren, werden in hoge mate beïnvloed door de popcultuur die in London en New York werd bepaald. De imitatie kwam vooral naar voren in rockmuziek en haar 'romantische code' van rebellie.⁵³ Miljoenen jonge Nederlanders luisterden naar de rockmuziekprogramma's van piratenzenders op de Noordzee. Kennedy haalt aan dat de jeugd voor alles zijn onafhankelijkheid bevestigde, door zich los te maken van de manier waarop hun ouders hadden geleefd.⁵⁴ Ook Righart richt zich in zijn onderzoek naar de sturende krachten achter de veranderingen in de jaren zestig, op het opruiende karakter van de jeugd, de zogeheten 'protestgeneratie'. In de ogen van Righart vormde deze confrontatie zelfs de kern, of het epicentrum, van alle maatschappelijke consternatie en rumoer van de jaren zestig.

Duco Hellema constateert dat er ondanks een aantal acties en demonstraties, het in de eerste helft van de jaren zestig betrekkelijk rustig bleef in Nederland.⁵⁵ Dit begon midden jaren zestig echter te veranderen en vooral in Amsterdam waar de acties en demonstraties een meer politiek karakter kregen. Enkele demonstranten begonnen zich Provo's te noemen en verklaarden dat het tijd werd de volledig in het slop geraakte linkse beweging nieuw leven in te blazen. Het was niet altijd even helder wat Provo nu precies beoogde. Het ging bovendien om een kleine groep activisten, omgeven door een bredere kring van jongeren die veelal werden aangetrokken door het spektakel. De betekenis van Provo, zo schrijft Hellema, was vooral gelegen in het uitdagen van het gezag, dat niet wist wat het met de groeiende onrust in Amsterdam aan moest.⁵⁶ Meer onrust zou er volgen, op 16 maart 1966 werd het huwelijk van prinses Beatrix en Claus van Armsberg in de Nieuwe Kerk voltrokken. Tijdens de rondtoer van het bruidspaar ontploften enkele rookbommen, de politie trad buitengewoon hard op tegen de demonstranten, waarna het in de daarop volgende weken onrustig bleef in de hoofdstad. De ongeregelheden in Amsterdam droegen in sterke mate bij aan het gevoel dat de traditionele gezagsverhoudingen in crisis verkeerden.⁵⁷ De politieke speelruimte verruimde zich door de gezagscrisis in de jaren 1966-1967. Op de universiteiten begon het studentenactivisme te groeien en verschillende maatschappelijke en levensbeschouwelijke vraagstukken werden object van publiek debat. De verhoudingen tussen mensen kregen in de jaren zestig een politieke betekenis en een politieke lading.⁵⁸

⁵³ Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw*, 127.

⁵⁴ Ibidem, 128.

⁵⁵ Hellema, *Nederland*, 24.

⁵⁶ Ibidem, 24.

⁵⁷ Ibidem, 25.

⁵⁸ Ibidem, 25.

Politiek landschap

De maatschappelijke ontwikkelingen werden ook zichtbaar in het politieke bestel. De jaren zestig brachten een frontale aanval op de traditionele gezagsverhoudingen. De lichter van politici die leiding had gegeven aan de wederopbouw van Nederland vertrok. Zo ook Drees die opstapte in 1958.⁵⁹ Deze politici hadden Nederland weggehaald uit haar neutraliteitspositie en binnengeleid in de westerse bondgenootschappen. Ook hadden zij Nederland geïndustrialiseerd, op hetzelfde welvaartspeil gebracht als de omringende landen en daarbij een begin gemaakt met de opbouw van de verzorgingsstaat.

Maar via die vernieuwingen, zo beschrijft Remieg Aerts in zijn boek *Land van kleine gebaren: een politieke geschiedenis van Nederland*, hadden zij hun eigen machtsbasis ondergraven.⁶⁰ Door de ontzuiling ontstond namelijk een nieuw fenomeen in de politiek: het grote aantal zwevende kiezers. Tot dan toe hadden de grote partijen kunnen rekenen op de trouw van een vaste achterban. Vanaf de jaren zestig voldeed die aanpak niet meer. De grote partijen moesten zich voortaan bij iedere nieuwe verkiezingen waarmaken tegenover een kritisch kiezerspubliek. Het leidde tot onzekerheid bij de nieuwe lichter van politieke leiders, die om mee te gaan met hun tijd de autocratische stijl van hun voorgangers moesten laten varen. Vanaf 1958 tot 1968 werd Nederland geregeerd door zes kabinetten: Kabinet-Beel (58-59), De Quay (59-63), Marijnen (63-65), Cals (65-66), Zijlstra (66-67) en De Jong (67-71).⁶¹ Tijdens de verkiezingen van 1967 waarin kabinet-De Jong aan de macht kwam, leden de gevestigde partijen aanzienlijke verliezen. In het bijzonder de KVP (acht zetels) en de PvdA (zes zetels). Twee kort daarvoor opgerichte partijen, de Boerenpartij en D66 boekten grote winst. De verkiezingsuitslag van 1967 markeerde volgens historicus Arend Lijphart de verzwakking van het verzuilde systeem.⁶²

Een andere ingrijpende ontwikkeling van het politiek bestel in de jaren zestig was het ontstaan van een gepolariseerd klimaat. Dit gepolariseerd klimaat ontstond uit een doelbewust initiatief van de PvdA na de Nacht van Schmelzer in 1966. Door middel van de polarisatiestrategie wilde de PvdA de kiezer een duidelijke keuze bieden tussen de behoudende liberalen enerzijds en de socialistische maatschappijhervormers anderzijds.⁶³ Daarnaast was het de bedoeling dat de confessionelen buiten de boot zouden vallen. In dit gepolariseerde politieke klimaat speelden thema's als vrede en veiligheid een prominente rol binnen het buitenlandse beleid van de jaren zestig.

Ook de jongeren met hun eigen jeugdcultuur hadden hun invloed op de Nederlandse politiek.

⁵⁹ Aerts, *Land van kleine gebaren*, 297.

⁶⁰ Ibidem, 297.

⁶¹ A. Lijphart, *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek* (Haarlem 1990) 14.

⁶² Ibidem, 19.

⁶³ Wijngaart, *Bondgenootschap onder spanning*, 56.

Slecht nieuws voor de partijen destijds was dat vooral de jongere kiezers zich afkeerden van de doorsnee politiek en de bekende partijen, waardoor die partijen hun strategie moesten veranderen.⁶⁴ De confessionele partijen, vooral de protestantse, vergrijsden gestaag in de loop van jaren zestig. Alle grote partijen gingen daarom in die periode meer aandacht besteden aan jongerenproblemen en probeerden een beroep te doen op jeugdig idealisme. Veel politici meenden dat ze de progressieve jeugd voor zich zouden winnen, wanneer zij in de welvaartsstaat er naar streefden sociale problemen aan te pakken.⁶⁵ Met de verschrikkingen van de crisis van de jaren dertig in het geheugen, wensten de meeste politici de armoede geheel weg te werken.

Zowel de socialistische als de confessionele partijbesturen schoven dus meer op naar links in de veronderstelling dat jongere kiezers vervreemd waren van de gevestigde politiek en eerder afkwamen op progressieve of radicale politiek. Deze links-radicale beweging bestond grotendeels uit jonge twintigers uit de babyboom van na de Tweede Wereldoorlog. Zij wilden de banden tussen de burgers en de politiek strak aanhalen, vooral via het bereiken van meer helderheid in de politiek. Remieg Aerts maakt duidelijk dat dit democratiseringsstreven zich vaak manifesteerde in fundamentele maatschappijkritiek, waarbij alle problemen werden teruggebracht tot de tegenstelling tussen kapitaal en arbeid.⁶⁶ Kennedy benadrukt dat hoewel jongere leden binnen de partijen over het algemeen links waren, de feiten niet veel redenen gaven te veronderstellen dat jongere kiezers linkser waren. Volgens hem leken jongere kiezers veel minder aangetrokken te worden tot christelijke partijen, maar hun wereldlijke voorkeur maakte van hen nog geen politieke radicalen.⁶⁷

Voor de jongeren werd het streven naar ontwapening, voor het eerst sinds de jaren dertig, weer een oorbare doelstelling in de jaren zestig. Met name de kernwapens werden mikpunt van kritiek. Andere zorgen dan de verdediging van het vrije Westen werden gepolitiseerd en kregen volop aandacht.⁶⁸ De jongeren ontwikkelden kritiek op de machtsongelijkheid in de wereld, die door de westerse landen in stand werd gehouden. Hun protesten keerden zich vooral tegen de Verenigde Staten. Daarbij kwam als nieuw thema de ontwikkelingshulp op de politieke agenda. Het vernieuwingsstreven van de jaren zestig had, zo kan geconcludeerd worden, twee gezichten. Enerzijds had het een partijpolitieke kant, gericht op het scheppen van meer helderheid in de politiek. Anderzijds wilden de nieuwe politici de betrokkenheid van de burgers vergroten door hun activiteiten in het maatschappelijk leven, buiten de staat om, te politiseren.

Typerend voor het Nederlandse beleid in de jaren zestig was ook de langzame omschakeling

⁶⁴ Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw*, 191.

⁶⁵ Ibidem, 192.

⁶⁶ Aerts, *Land van kleine gebaren*, 298.

⁶⁷ Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw*, 198.

⁶⁸ Aerts, *Land van kleine gebaren*, 299.

naar het zich aandienende ontspanningsklimaat tussen Oost en West. Terwijl de Verenigde Staten en Groot-Brittannië al sinds de vroege jaren zestig aanstuurden op een politiek van vreedzame co-existentie en détente, behoorde Nederland tot de laatste landen die daartoe overgingen. Luns, de minister van Buitenlandse Zaken, moest herhaaldelijk door het parlement worden aangezet een positievere houding aan te nemen ten opzichte van de toenadering tussen Oost en West en de Nederlandse contacten met de Oostbloklanden te intensiveren. De NAVO sprak zich in 1967 ook uit voor ontspanning met het zogenaamde Harmelrapport. De Nederlandse regering sloot zich daar bij aan.⁶⁹

De toenadering tot Oost-Europa kwam vooral op gang onder druk van de Tweede Kamer. Dit is te lezen in de politieke biografie over Luns, de toenmalige minister van Buitenlandse Zaken, geschreven door Albert Kersten. Persoonlijk was Luns niet van gedachten veranderd. Zijn weerzin tegen de onderdrukking door de communistische regimes bleef, maar vanwege de toeschietelijkere houding van andere West-Europese landen wilde hij niet achterblijven. De druk van de Tweede Kamer werd steeds groter, de nieuw linkse stroming van de PvdA, D66, PPR en de links-socialistische PSP pleitten in de tweede helft van de jaren zestig voor erkenning van de DDR en de Vietcong, en stelden de tot dan toe bestaande Atlantische grondslag van de Nederlandse buitenlandse politiek ter discussie. Ook de door Brandt begonnen *Ostpolitik*, voor verbetering van de betrekkingen tussen Bonn en de Oost-Europese landen, was voor hem een reden actief te worden.⁷⁰

Besluit

De jaren zestig waren voor Nederland een periode van sterke verandering. In het kielzog van de economische groei, welvaart en uitbreiding van sociale zekerheid ontstonden sociaaleconomische spanningen, politieke vernieuwingen en radicalisme. Het politieke landschap kreeg te maken met ontzuiling, ontkerkelijking, deconfessionalisering, de opkomst van een jongerencultuur en ten slotte een verhevigd generatieconflict.

⁶⁹ Wielinga, *Nederland*, 278.

⁷⁰ A. Kersten, *Luns: Een politieke biografie* (Amsterdam 2010) 409.

Tet-offensief: De Nederlandse reactie

"I'd like to strangle his ass. Like goddamn, man, you just threw us over there and let us die for what?"⁷¹

Het hierboven weergegeven citaat is afkomstig van de Amerikaanse soldaat Bob Gabriel. Gabriel reageerde op de toenmalige Amerikaanse minister van Defensie, McNamara, die na de oorlog in een documentaire verklaarde dat de Vietnamoorlog een 'onzinnige oorlog' was en alleen gevoerd werd om politieke redenen. Bob Gabriel raakte gewond tijdens het Tet-offensief en mocht daarna terug naar de Verenigde Staten, waar het Tet-offensief wekenlang de media en politiek beheerste. Niet alleen in Amerika maar ook in delen van Europa werd hevig gediscussieerd over de aanwezigheid van de Verenigde Staten in Vietnam. Zo ook in Nederland, op 6 februari (zes dagen na het Tet-offensief) vond er een Kamerdebat plaats over de begroting van Buitenlandse Zaken. De aandacht tijdens dit debat ging vooral uit naar het Tet-offensief. Het Tet-offensief had nog eens aangetoond dat er een militaire patstelling was ontstaan en dat er van een snelle militaire overwinning voor de Verenigde Staten geen sprake kon zijn.

De noodzaak om aan de onderhandelingstafel te gaan zitten werd eens te meer bevestigd door het Tet-offensief. De Nederlandse regering, die voorheen altijd de Amerikaanse militaire interventie in Vietnam had gesteund, zag zich aan het begin van het turbulente jaar 1968 genoodzaakt dit beleid te verdedigen. Niet alleen tegen politieke tegenstanders maar ook tegen de publieke opinie. De volgende vragen zullen in dit hoofdstuk centraal staan: Hoe ging de Nederlandse publieke opinie om met het Vietnamconflict en in hoeverre stond de Nederlandse regering onder druk van de bondgenoot Amerika om loyaal te blijven? Het doel van dit hoofdstuk is om te onderzoeken of de Nederlandse regering Atlantisch gezind was en welke plaats de publieke opinie had binnen het debat.

Politiek

F. Zijdam beschrijft in zijn artikel, Van stichtelijke fraseologie naar redelijkheid De PvdA en de oorlog in Vietnam 1964-1973, dat met het bepalen van de politieke positie ten aanzien van Vietnam de politieke partijen rekening dienden te houden met een gecompliceerd krachtenveld.⁷² Dat gold, zoals

⁷¹ Appy, *Vietnam*, 302.

⁷² Zijdam, *'van stichtelijke fraseologie naar redelijkheid*, 1.

in het eerste hoofdstuk naar voren is gekomen, voor de internationale politiek (de ontspanning in de Koude Oorlog), maar wellicht nog meer voor het Nederlandse politieke landschap. De in het tweede hoofdstuk naar voren gekomen zwevende kiezers, ontzuiling en polarisering maakten dat de politieke partijen zich heroriënteerden.

In de notulen van de Tweede Kamer vergadering van dinsdag 6 februari 1968, is te lezen dat er die dag verschillende moties zijn ingediend aangaande de situatie in Vietnam. Waaronder de 'Indiening, behandeling en aanneming van een voorstel van de heer Schuijt c.s., betreffende de behandeling van het conflict in Vietnam.'⁷³ De heer Schuijt van de KVP opende het debat. Volgens Schuijt had geen onderwerp van buitenlandse politiek zoveel beroering gewekt bij het Nederlandse volk als het Vietnamese conflict. Schuijt haalde aan dat de betekenis van deze strijd in de laatste week (sinds het Tet-offensief) wellicht meer dan ooit te voren het middelpunt van de belangstelling was geworden.⁷⁴ Dit benadrukt nog maar eens de impact dat het Tet-offensief destijds had op de Nederlandse politiek. De motie die de KVP'er Schuijt indiende, waarin de regering werd gevraagd in Washington stopzetting van de acties in Vietnam te bepleiten, was een terugkerende motie die in augustus 1967 was ingevoerd. Echter, zo geeft Rimco van der Maar weer, kwam de minister van Buitenlandse Zaken Luns hiermee niet in de problemen.⁷⁵ Luns liet aan de Tweede Kamer weten dat hij achter de schermen 'openhartige en verregaande stappen' had ondernomen om de motie-Schuijt uit te voeren. Vervolgens presenteerde Luns een brief aan de Tweede Kamer waarin de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken verzekerde dat de Amerikaanse regering 'in alle ernst en langs velerlei wegen' probeerde na te gaan of het mogelijk was tot onderhandelingen te komen. Hiermee zou het volgens Luns 'onjuist zijn thans op dit punt nieuwe stappen te ondernemen.'⁷⁶

'In de motie van de heer Van der Stoel, naar wiens interessante beschouwing ik met belangstelling heb geluisterd, wordt op een ander punt een beroep op de regering gedaan. Ik zal hierop thans mijn reactie geven.'⁷⁷ Zo ging Minister Luns verder. De geweldsescalatie tijdens het Tet-offensief was voor de PvdA fractie aanleiding geweest om in de Tweede Kamer op een staakt-het-vuren aan te dringen.⁷⁸ In de motie-Van der Stoel werd, onder verwijzing naar het reëel bestaande gevaar van escalatie, een onvoorwaardelijke stopzetting van de bombardementen gevraagd om de weg te effenen voor beëindiging van de strijd. Ook werd de regering gevraagd bij alle partijen aan te dringen op onderhandelingen en zelfbeschikking voor het Vietnamese volk. Luns vervolgde zijn toespraak met de mededeling dat de regering bereid was aan dit beroep gehoor te geven. Dit betekende dat de regering zich allereerst met de andere Benelux-landen en eventueel ook met de

⁷³ Handelingen Tweede Kamer 1967-1968, 1067 – geraadpleegd op www.Statengeneraaldigitaal.nl

⁷⁴ Ibidem, 1068.

⁷⁵ van der Maar, *Welterusten mijnheer de president*, 98.

⁷⁶ Handelingen Tweede Kamer 1967-1968, 1090.

⁷⁷ Ibidem, 1090.

⁷⁸ Zuijdam, *'van stichtelijke fraseologie naar redelijkheid*, 177.

andere landen van de West-Europese Unie in verbinding zou stellen om de in de motie-Van der Stoel bedoelde initiatieven een zo breed mogelijke basis te geven. Daarnaast gaf de regering aan te onderzoeken of met communistische en niet gebonden landen een dergelijk initiatief eveneens tot stand kon worden gebracht.⁷⁹ Een soortgelijke motie van D66 werd eveneens aanvaard.

Het voorstel van de regering om in de weken na het debat andere landen te benaderen voor een gezamenlijke vredesoproep, gebeurde dan ook in februari en maart 1968. De Amerikaanse regering was verbaasd over het diplomatieke offensief, zo haalt Van der Maar aan. De Amerikaanse regering vroeg zich af waarom Luns het niet bij een paar toespraken hield.⁸⁰ De vredesoproep van de minister van Buitenlandse Zaken aan de verschillende landen had geen succes. Alle landen reageerden negatief op het Nederlandse initiatief. Bovendien werd de vredesoproep overbodig toen Johnson op 31 maart 1968 bekend maakte dat de bombardementen op Noord-Vietnam gedeeltelijk zouden worden stopgezet.⁸¹ Echter door de steun van de regeringspartijen in de hiervoor genoemde moties, lijkt het erop dat de regering-De Jong voor het eerst opgedragen kreeg het Amerikaanse optreden in Vietnam te veroordelen. De steun voor de moties in de Tweede Kamer geeft ook aan dat de Nederlandse politiek als geheel steeds kritischer stond tegenover de Amerikaanse interventie. Voor het eerst na de Tweede Wereldoorlog werd de Amerikaanse politiek kamerbreed veroordeeld. Een veroordeling die niet in het beleid van de voorgaande jaren lijkt te passen is opmerkelijk, waarom besloot de regering tot een veroordeling na het Tet-offensief?

In de politieke biografie van Luns, geschreven door Albert Kersten, komt naar voren dat het aandringen van Luns op een veiligheidsconferentie krediet opleverde bij de volksvertegenwoordiging. Luns vond dat hij dat goed kon gebruiken. De toenemende druk om afstand te nemen van het Amerikaans beleid in Vietnam, die na het Tet-offensief ontstond, bracht het kabinet steeds meer in conflict met de Tweede Kamer.⁸² Steun aan de motie-Van der Stoel bood Luns gelegenheid te demonstreren dat ook hij afstand van de Verenigde Staten kon nemen zonder de goede relatie met de Verenigde Staten op het spel te zetten. Kersten schrijft dat het tevens was om de achterban tevreden te stellen, maar dat werd niet direct door iedereen begrepen. Zo maakte NAVO-secretaris-generaal M. Brosio zich zorgen over de actie van Luns. Luns gaf hem daarvoor geen andere verklaring dan dat hij mogelijkheden zag om op die manier de ontspanning te bevorderen en de goede relatie met de Verenigde Staten te behouden.

⁷⁹ Handelingen Tweede Kamer 1967-1968, 1069.

⁸⁰ van der Maar, *Welterusten mijnheer de president*, 99.

⁸¹ Ibidem, 99.

⁸² Kersten, *Luns: Een politieke biografie*, 411.

Publieke opinie

De politieke partijen, met de linkse partijen voorop, hebben zich na het Tet-offensief in steeds geëmotioneerdere bewoordingen gedistantieerd van de Amerikaanse Vietnampolitiek. Wat de openbare, algemeen heersende mening in de kranten was en in hoeverre zij de Amerikaanse Vietnampolitiek veroordeelden, is nog niet duidelijk. Dat de publieke opinie een grote rol vervulde, is enigszins op te maken uit de reactie van Luns waarin hij te kennen gaf dat de druk steeds verder toenam vanuit de partijen maar ook vanuit het land zelf. Zo opende het debat van 6 februari 1968 met de vraag op welke plek het Vietnamdebat gevoerd moest worden. Den Uyl dacht namens de PvdA bijvoorbeeld aan de Ridderzaal of aan één van de andere ruimten op het Binnenhof waarin degenen die niet van de tribunes af het debat konden volgen, de kans kregen om van daaruit rechtstreeks bij de beraadslagingen betrokken te zijn.⁸³ De heer Koekoek van de Boerenpartij ging nog een stap verder. Koekoek vroeg zich af of het niet mogelijk was om van de debatten een rechtstreekse televisie-uitzending te maken, opdat het gehele volk deze kon volgen.⁸⁴ Ook Van Mierlo namens D66, vond dat het gerechtvaardigd was om van de normale procedure af te wijken.⁸⁵ Het geeft aan dat de politieke partijen in de Tweede Kamer het noodzakelijk vonden dat het volk mee kreeg wat er besloten werd aangaande Vietnam.

De meerderheid van de Nederlandse kranten leek vooral aandacht te hebben voor de machteloosheid van het Amerikaanse leger en de falende Vietnampolitiek. Zo liet *Het Algemeen Dagblad* weten dat 'de machteloosheid van de machtigste staat ter wereld op ontluisterende wijze duidelijk is gemaakt.'⁸⁶ *Het Vrije Volk* kopte met 'Bezetting van Ambassade is prestige verlies'⁸⁷ en *Trouw* verkondigde dat de jongste gebeurtenissen in Saigon het bestaansrecht van de Amerikaanse Vietnam-politiek de genadeslag toebrachten.⁸⁸ *De NRC* schreef: 'Als de sterkste mogendheid ter wereld zich nauwelijks kan handhaven in een gebied waarin zij ruim een half miljoen man heeft staan, dan is er iets ernstig mis met de logica van die aanwezigheid'.⁸⁹ Gerard Mulder laat in *Lees die Krant: geschiedenis van het naoorlogse Parool* weten dat ook *Het Parool* een toontje lager zong in vergelijking met eerdere commentaren op de Vietnamoorlog, die vooral pro-Amerikaans waren. *Het Parool* constateerde dat 'de fase van illusies' voorbij was en dat de Amerikaanse politieke en militaire leiders zich op de toestand in Vietnam hadden verkeken.⁹⁰

De uitzonderingen leken *Het Algemeen Handelsblad* en *De Telegraaf* geweest te zijn. In deze

⁸³ Handelingen Tweede Kamer 1967-1968. 1068.

⁸⁴ Ibidem, 1070.

⁸⁵ Ibidem, 1070.

⁸⁶ Zie: *Het Algemeen Dagblad*, 01-02-1968

⁸⁷ Zie: *Het Vrije Volk*, 01-02-1968

⁸⁸ Zie: *Trouw*, 01-02-1968

⁸⁹ Zie: *De NRC*, 01-02-1968

⁹⁰ G. Mulder, *Lees die krant!: Geschiedenis van het naoorlogse Parool* (Amsterdam 1996) 487.

kranten werden vooral de wreedheden begaan door de Vietcong beschreven. Zo werd in *De Telegraaf* verteld over het gebruik van kinderen als levend schild en de vreselijke Vietcong terreur.⁹¹ *Het Algemeen Handelsblad* leek niet erg onder de indruk te zijn van het Noord-Vietnamese offensief en vertrouwde op Amerika als grootmacht. 'De Vietcong wordt momenteel geconfronteerd met het risico van zijn succes'⁹² en Amerika 'heeft de middelen'⁹³ om een tweede Dien Bien Phu te vermijden. Mocht de Amerikaanse president Johnson het toch niet voor elkaar krijgen om succes te boeken in Vietnam, dan zouden de Amerikanen volgens het commentaar in *Het Algemeen Handelsblad* een president kiezen die Noord-Vietnam nog harder zou aanpakken waardoor Noord-Vietnam alsnog verslagen zou worden.

De aandacht in de hier onderzochte kranten vestigde zich na het Tet-offensief, met uitzondering van *De Telegraaf* en *Het Algemeen Handelsblad*, vooral op de morele kanten van de Amerikaanse aanwezigheid in Vietnam. In de aanloop naar het Kamerdebat van 6 februari 1968 leek voornamelijk de 'buitenlandisering' van de binnenlandse politiek ten aanzien van Vietnam de kranten te beheersen. *De Telegraaf* had aandacht voor de hardnekkige politici die bleven geloven dat de mening van het parlement en van de regering de buitenlandse politiek van Amerika kon beïnvloeden. *De Telegraaf* had dan ook geen goed woord over voor de uitkomst van het Kamerdebat van 6 februari 1968. Zo kwam Luns naar voren als een vermoeide, lusteloos reagerende minister en was er de meeste aandacht voor de vele 'radicale' demonstranten die naar Den Haag waren gekomen.⁹⁴ *Het Vrije Volk* gaf juist te kennen dat het een 'vrij kalme betoging' was.⁹⁵ Over het debat zelf liet de krant weten dat het nog niet met zekerheid kon zeggen of Luns overtuigd was dat de bombardementen moesten stoppen, maar dat Luns in ieder geval het initiatief zou nemen en bij andere landen zou aandringen op het staken van de vijandigheden.⁹⁶ *De Tijd* leek wel overtuigd, daarin werd opgemerkt dat 'het Amerikaanse standpunt aanmerkelijk soepeler was geworden'⁹⁷ maar de meeste kranten leken net als *het Vrije volk* niet overtuigd door het regeringsbeleid. *De NRC* noemde het 'onbevredigend'⁹⁸ en *De Waarheid* liet weten dat er meer gedaan moest worden om 'de Amerikaanse agressie te beteugelen'.⁹⁹

Het Tet-offensief bracht ook onder studenten veel protest, wat zijn uitwerking had op de Nederlandse politiek. Studenten plakten in Utrecht posters achter hun ramen met de tekst 'Johnson

⁹¹ Zie: *De Telegraaf*, 31-01-1968

⁹² Zie: *Het Algemeen Handelsblad*, 31-01-1968

⁹³ Ibidem, 31-01-1968

⁹⁴ Zie: *De Telegraaf*, 07-02-1968

⁹⁵ Zie: *Het Vrije volk*, 07-02-1968

⁹⁶ Ibidem, 07-02-1968

⁹⁷ Zie: *De Tijd*, 07-02-1968

⁹⁸ Zie: *De NRC*, 08-02-1968

⁹⁹ Zie: *De Waarheid*, 08-02-1968

oorlogsmisdadiger'.¹⁰⁰ Er kwam veel mediabelangstelling voor de kwestie, het debat in de media ging in feite over twee thema's. Ten eerste werd gedebatteerd over de vraag in hoeverre het juridisch en moreel te verdedigen was dat studenten werden vervolgd voor het ophangen van de affiches, waarmee een bevriend staatshoofd werd beledigd, omdat dit in strijd was met artikel 117 van het Wetboek van strafrecht. Daarnaast werd er gedebatteerd over meer fundamentele zaken, zoals de vraag of het Amerikaans leger zich inderdaad schuldig maakte aan oorlogsmisdaden en de vraag in hoeverre Nederland daaraan medeplichtig was. Terwijl het weekblad *Vrij Nederland* pleitte voor afschaffing van artikel 117, vonden *De Telegraaf* en *Het Vaderland* dat de studenten moesten worden vervolgd en dat de rechter moest uitmaken of zij schuldig waren. De meeste media waren van mening dat artikel 117 moest worden aangetast of afgeschaft, zodat er snel een einde kon komen aan de controverse of, zoals *De Tijd* schreef, dit 'peuterige gedoe'.¹⁰¹

Volgens Van der Maar hadden de acties tegen het verbod op het beledigen van een bevriend staatshoofd de regering direct beïnvloed. Weliswaar bestond in politiek Den Haag al een redelijke eensgezindheid dat artikel 117 op termijn moest worden aangepast of geschrapt. Maar door de protesten werd justitie gedwongen haast te maken met een onderzoek naar een herziening van het wetsartikel. In februari en maart 1968 was de kritiek in de media op de Verenigde Staten zo normaal geworden, dat de regering de rust probeerde terug te brengen door de demonstranten niet meer aan te pakken.¹⁰²

De vraag hoe de gemiddelde Nederlander over de oorlog in Vietnam dacht werd ook in een landelijke enquête gesteld van de actualiteitenrubriek Achter Het Nieuws. Hieruit kwam naar voren dat 65 procent van de Nederlandse bevolking achter de Amerikaanse aanwezigheid in Vietnam stond. Daar tegenover stond dat een ruime meerderheid, namelijk 69 procent tegenover 24 procent, onder de Nederlandse bevolking van mening was dat de Verenigde Staten de bombardementen stop moest zetten.¹⁰³ Ook in het boek *Buitenlandse politiek in de Nederlandse publieke opinie*, komt dit beeld naar voren.¹⁰⁴ Hierin geeft 69.1 procent van de ondervraagden te kennen van mening te zijn dat de Amerikanen de bombardementen op Noord-Vietnam onvoorwaardelijk moesten staken.¹⁰⁵ De enquête liet ook zien 73.1 procent van de ondervraagden het regeringsstandpunt niet steunden. De

¹⁰⁰ van der Maar, *Welterusten mijnheer de president*, 106.

¹⁰¹ *Ibidem*, 111.

¹⁰² *Ibidem*, 123.

¹⁰³ *Ibidem*, 124.

¹⁰⁴ F.M, Roschar, *Buitenlandse politiek in de Nederlandse publieke opinie: Inventaris van in Nederland in de periode 1 januari 1960 tot 1 januari 1975 gehouden onderzoek naar meningen en attitudes t.a.v. de buitenlandse politiek* (Den Haag 1975) 89.

¹⁰⁵ *Ibidem*, 261.

Verenigde Staten en de regering moesten op zoek gaan naar een politieke oplossing voor het conflict.¹⁰⁶

Besluit

In hoeverre de Nederlandse regering onder druk stond in het jaar 1968 om de Amerikaanse bondgenoot loyaal te blijven, is inmiddels duidelijk geworden. Er is gebleken dat Luns tijdens het Kamerdebat van 6 februari de motie-Van der Stoel uitvoerde onder druk van de onrust die binnen de coalitie was ontstaan. De motie-Van der Stoel zorgde ervoor dat de regering voor het eerst genoodzaakt was de Amerikaanse aanwezigheid in Vietnam te veroordelen. De regering kwam op deze manier onder de druk van de Tweede Kamer uit zonder de goede relatie met de Verenigde Staten aan te tasten. De regering bleef de Verenigde Staten loyaal in het Vietnambeleid maar om de stabiliteit in de regeringscoalitie te behouden werd de motie-Van der Stoel uitgevoerd.

In de Nederlandse publieke opinie waren *Het Algemeen Handelsblad* en *De Telegraaf* twee kranten die het Amerikaanse optreden na het Tet-offensief bleven verdedigen. De media die het meest kritisch waren geweest over het Amerikaanse optreden zoals *Trouw* en *Vrij Nederland* zetten destijds grote vraagtekens bij de morele kanten van de Amerikaanse aanwezigheid in Vietnam. Opvallend is dat alle kranten zich niet konden vinden in het beleid van regering. De kranten die het Amerikaanse optreden bleven verdedigen, spraken over een onmachtige regering met een vertekend beeld van de werkelijkheid. De kranten die het Vietnam conflict veroordeelden vonden de stappen niet ver genoeg gaan. Helder is in ieder geval dat de grote media-aandacht voor het conflict en de discussie die het teweeg bracht ook zijn uitwerking had op de Nederlandse politiek en de manier waarop diverse politieke partijen hun positie in de Nederlandse politiek markeerden.

¹⁰⁶ Roschar, *Buitenlandse politiek in de Nederlandse publieke opinie*, 263.

Inval in Tsjechië-Slowakije: De Nederlandse reactie

*“Op ruwe wijze wordt Praag wakker geschud. De één na de ander komen troepen-vliegtuigen in het al schemerig wordende duister aanzetten om te landen op het vliegveld van Praag. Russische tanks, beplakt met groen geverfde jute, met witte oefenstrepen en met de rode ster op de voorkant, rijden richting Praag. Was Praag gister nog een drukke wereldstad met traag spitsuurverkeer, een stad met blijmoedige, gezellige, praatgrage mensen, vandaag zijn de straten weer grauw en is Praag een rouwstad geworden”.*¹⁰⁷

Zo begint journalist Tjitte de Vries in de Actuele Onderwerpen-reeks op 21 augustus 1968 zijn verslag vanuit Praag. Niemand had gedacht dat de acht voorgaande maanden van optimisme en hoop in Tsjecho-Slowakije op een zodanig brute wijze zouden eindigen. De inval van de troepen uit het Oostblok liet niets van de Praagse Lente heel. Een bedreiging van de socialistische orde in één van de Warschaupactlanden was een zo groot gevaar voor de veiligheid van de overige leden van dit pact, dat de socialistische gemeenschap zich het recht toe-eigende om in te grijpen. De Nederlandse regering werd in de nacht van woensdag 20 augustus 1968 al op de hoogte gebracht van de aanstaande inval van de Sovjettroepen in Tsjecho-Slowakije. De Sovjet-ambassadeur Lavrov werd om tien over half vier op het Catshuis ontvangen door de, nog in kamerjas lopende, premier. Volgens De Jong, die uitleg gaf over de gebeurtenissen in het artikel Premier De Jong en de inval van Tsjecho-Slowakije in 1968 van Johan Merriënboer, had de Rus een politiek commissaris meegenomen ‘waarschijnlijk KGB’ die verder zijn mond niet opendeed.¹⁰⁸ Achteraf bleek dat de Sovjet-ambassadeurs, precies vijf minuten voor de inval van Warschaupacttroepen in Tsjecho-Slowakije, alle NAVO-landen op instructies van premier Kosygin dezelfde boodschap over de inval in Tsjecho-Slowakije hadden moeten overbrengen.

Het doel van dit hoofdstuk is om te onderzoeken op welke manier de Nederlandse regering eind 1968 omging met de inval van de Sovjettroepen in Tsjecho-Slowakije en te kijken hoe het publieke debat omtrent de crisis verliep. De invasie, die op het eerste gezicht een einde maakte aan een periode van rust en langzame dooi in de Koude Oorlog, gaf aanleiding tot een Kamerdebat op 27 augustus 1968. De inval van de Sovjettroepen in Tsjecho-Slowakije riep de vraag op of de Nederlandse regering de inval streng moest veroordelen en welke plaats de NAVO had binnen het conflict. Om dit te kunnen beantwoorden zullen de volgende vragen in dit hoofdstuk centraal staan: Op welke manier uitte de Nederlandse regering zich over de situatie in Tsjecho-Slowakije en hoe

¹⁰⁷ <http://www.geschiedenis24.nl/andere-tijden/afleveringen/2007-2008/De-Praagse-Lente.html> (13-5-2014)

¹⁰⁸ J. van Merriënboer, 'Premier De Jong en de overval op Tsjechoslowakije in 1968', *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis: In tijden van crisis* (2009) 116.

verliep het publieke debat hierover?

Politiek

In de ochtend van de inval werd de koningin, net als vele ministers, door premier De Jong verzocht haar vakantie te onderbreken en naar Nederland terug te keren, wat aangeeft hoezeer de zaak in Nederland speelde. De eerste reactie van de regering vond de volgende ochtend van 22 augustus 1968 plaats. Om elf uur begon een spoedberaad van de Ministerraad. Na een korte discussie werd men het eens over de verklaring die De Jong na afloop zou afleggen. De verklaring van de premier werd om één uur s 'middags op tv uitgezonden:

“De Nederlandse regering heeft met afschuw en grote bezorgdheid kennis genomen van het militaire ingrijpen van de Sovjet-Unie en enige andere leden van het Warschaupact in Tsjecho-Slowakije, dat juist een hoopgevende ontwikkeling doormaakte. Door deze agressie is de onrust in de wereld verhoogd en de mogelijkheid van een meer blijvende ontspanning weer verminderd. Het Nederlandse volk, dat een bezetting van het eigen land heeft gekend, voelt in bijzondere mate mee met het Tsjecho-Slowaakse volk, dat in dit opzicht al zoveel leed te verdragen heeft gehad. De regering heeft zich heden morgen beraden op de toestand. Overleg is gaande met de landen van het Westelijke bondgenootschap over de ontstane situatie en over de houding, die daartegenover moet worden aangenomen en de stappen die kunnen worden genomen.”¹⁰⁹

Een krachtige veroordeling door de Nederlandse regering van de Russische inval bleef uit. Het bleef slechts bij zwakke formuleringen als ‘afschuw’ en met ‘grote bezorgdheid kennis genomen’. Om drie uur in de middag werd het parlement op de hoogte gebracht en werd besloten dinsdag 27 augustus een plenair debat aan de zaak te wijden.

Het debat begon met een verzoek om twee minuten stilte in acht te nemen als teken van verbondenheid met het Tsjecho-Slowaakse volk.¹¹⁰ De minister-president vervolgde de zitting met een verklaring waarin hij zijn bezorgdheid tot uitdrukking gaf en het belang van de NAVO naar voren bracht: ‘De gebeurtenissen van de laatste dagen hebben op duidelijke wijze onderstreept hoezeer de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie in de huidige wereldconstellatie nog onmisbaar is. Geconstateerd kan dan ook worden dat de eensgezindheid van het bondgenootschap erdoor is versterkt.’ Met de bezetting van Tsjecho-Slowakije had de Sovjet-Unie volgens de minister-president

¹⁰⁹ S. Van Noord, *Nederland en de Praagse Lente 1968* (Amsterdam 2012) 48.

¹¹⁰ Handelingen Tweede Kamer 1968-1969, 2793. Geraadpleegd op de website: www.Statengeneraaldigitaal.nl

de vertrouwensband voor de ontspanning met het Oostblok 'ernstig geschokt'.¹¹¹ De Jong gaf te kennen eerst de verdere gebeurtenissen te zullen afwachten mochten er verdere stappen richting ontspanning worden gezet. In de verklaring van De Jong zaten zo blijkt twee aspecten. Het laten blijken van onaanvaardbaar gedrag van de Sovjet-Unie en een opening naar verdere onderhandelingen voor NAVO versterking.

B. Biesheuvel sloot zich namens de drie christelijke regeringspartijen in grote lijnen aan bij de regeringsverklaring. Hij vroeg zich wel af of de veiligheid van West-Europa en daarmee Nederland voldoende was gewaarborgd.¹¹² Vervolgens diende Biesheuvel een motie in: 'De Kamer stelt vast, dat dit optreden in flagrante strijd is met het Handvest der Verenigde Naties en met het recht van elk volk op zelfbeschikking in vrijheid; veroordeelt ten scherpste deze aanslag op de onafhankelijkheid van Tsjecho-Slowakije en betuigt haar solidariteit met de bevolking van Tsjecho-Slowakije in haar verzet tegen deze onderdrukking.'¹¹³

CPN-fractieleider M. Bakker gaf in het debat weer dat de inval van de Sovjet-Unie niet het failliet van het communisme, doch eerder een bevestiging van de deformatie van het bolsjewisme in de Sovjet-Unie was. Met deze opmerking gaf Bakker de ontstane kloof weer die tussen de Nederlandse communisten en Moskou was ontstaan. 'Wij zijn solidair met de communistische partij van Tsjecho-Slowakije', zo sprak Bakker. De verklaring van Bakker werd niet goed ontvangen, weliswaar veroordeelde hij de inval maar niet om de 'juiste' redenen volgens de rest van de politieke partijen in de Tweede Kamer. De eerste die reageerde op M. Bakker, was Koekoek van de Boerenpartij. Hij liet het volgende weten: 'Ik beschouw het als een eer, dat ik mij hier kan uitspreken tegen elke vorm van dictatuur, niet alleen linkse dictatuur, maar ook, dit aan het adres van de heer Bakker, die van de rechtse kant. Wij gaan er namelijk van uit, dat dictatuur, of deze nu voorkomt onder het communisme of onder het fascisme, zoals de minister-president het heeft gezegd, geen enkele vorm van vrijheid gedooft. Wij veroordelen de inval van een aantal Oost-Europese landen in Tsjecho-Slowakije, omdat het een aantasting is van de vrijheid'.¹¹⁴ Ook van Dis namens de SGP was van mening dat de CPN hier duidelijk afstand van had moeten nemen.

E.H. Toxopeus, die het woord voerde namens de VVD, zag in de inval van de Sovjet-Unie de bevestiging dat de ontspanningspolitiek meer schijn was geweest dan werkelijkheid. De VVD nam met dit standpunt afstand van de NAVO-politiek van intensivering van de bilaterale contacten en het streven naar ontspanning. De PvdA zag in het stopzetten van de contacten met het Oosten niets goeds. Over de NAVO liet Den Uyl, die namens D66 en PPR sprak, weten dat de coördinatie binnen de NAVO opnieuw slecht had gefunctioneerd. Daarom leek Den Uyl een versterking van de politieke

¹¹¹ Handelingen Tweede Kamer 1968-1969, 2795.

¹¹² Ibidem, 2795.

¹¹³ Ibidem, 2797.

¹¹⁴ Handelingen Tweede Kamer 1968-1969, 2797.

functie van de NAVO noodzakelijk. Een versterking van de NAVO op langere termijn was echter niet nodig volgens hem.¹¹⁵ Alle partijen, met uitzondering van de CPN en PSP, wensten een heroriëntatie van de positie van de NAVO. Echter niet allemaal vanuit hetzelfde motief. Volgens de PvdA vanwege het falen van de NAVO en volgens anderen ter bescherming tegen de groter geworden Russische dreiging. De politieke partijen in Tweede Kamer bleken tijdens het Kamerdebat een stuk strenger te zijn in hun formulering dan de regering. Dat een krachtige veroordeling door de regering van de inval uit bleef is opvallend.

De terughoudendheid van de Nederlandse regering kan wellicht worden verklaard vanuit twee aspecten. De Amerikaanse regering onder leiding van Johnson nam in de eerste weken na de inval geen initiatieven om tot een consulatie over de gevolgen van de Russische acties te komen.¹¹⁶ Zonder de zekerheid dat de belangrijkste bondgenoot actie zou ondernemen, hield de Nederlandse regering, naar alle waarschijnlijkheid, een slag om de arm. Daarnaast maakte Luns zich zorgen over een mogelijke Oost-Westconfrontatie als gevolg van zwak leiderschap in Moskou en Washington. De aankomende presidentsverkiezingen van november 1968 maakten de Amerikaanse reactie op verdere escalatie van het conflict onzeker.¹¹⁷

Het tweede aspect was de ingezette ontspanningspolitiek tussen het Westen en het Oostblok. Luns vond dat 'de ontwikkelingen van de laatste dagen geen ombuiging met zich mee hoefden te brengen voor het ontspanningsbeleid van de regering.' Hij vond een hechte samenwerking van de NAVO landen en het streven naar toenadering tot Oost-Europa van groot belang. Het Westen diende volgens hem koel te reageren en de NAVO moest zich niet militair mengen in conflicten binnen het Warschaupact. 'Enig westers sabelgerinkel' was volgens Luns, in reactie op de gebeurtenissen in Tsjecho-Slowakije, wel geoorloofd maar het moest niet te ver gaan. Gek genoeg schrijft Kersten dat Luns zich met zijn houding juist tegen de Amerikanen keerde, die volgens hem juist een sterke wens tot demonstratief politiek optreden hadden. Dit blijkt in geen geval uit de houding en opstelling van de regering, het lijkt er sterk op dat Luns zich juist achter de Amerikanen schaarde in hun angst voor al te bruske reacties. Ook in eigen land werd het ontspanningsbeleid van Luns belangrijk gevonden. De linkse kringen hadden meerdere malen aangedrongen op erkenning van de DDR. Dit was voor Luns aanleiding geweest om zelf pogingen tot ontspanning te ondernemen en betrekkingen met Oost-Europa aan te halen en voort te zetten.¹¹⁸

In de periode september-november 1968 ondernam de Nederlandse regering diverse pogingen om op bondschappelijk niveau tot een uitwisseling van gedachten te komen over het

¹¹⁵ Handelingen Tweede Kamer 1968-1969, 2796.

¹¹⁶ Kersten, *Luns: Een politieke biografie*, 419.

¹¹⁷ *Ibidem*, 419.

¹¹⁸ *Ibidem*, 419.

Russische optreden tegen Tsjecho-Slowakije.¹¹⁹ Voornaamste knelpunt bij de totstandkoming van een consulatie was de Amerikaanse politiek, die een snelle reactie op de crisis blokkeerde. Het maakte de NAVO in zekere zin stuurloos. Want met het wegblijven van een analyse en met het uitblijven van initiatief van het belangrijkste NAVO-land leek een eensgezinde reactie op de Tsjecho-slowaakse crisis ver weg. Het ongenoegen over het slecht functionerende bondgenootschap kwam tot uitdrukking in de kabinetsvergadering van 27 september. De Jong werd toen geconfronteerd met een nota van de minister van defensie waarin werd voorgesteld om snel het bondgenootschap te versterken.¹²⁰ Den Toom formuleerde twee argumenten voor een snelle en krachtige reactie van de NAVO-landen. Zijn eerste argument was dat de houding van de NAVO er niet toe had geleid dat Tsjecho-Slowakije van het Russische geweld gevrijwaard was gebleven. Het tweede was dat het onverantwoord was om niet te reageren op de Russische politiek. Ook Luns liet zich in deze richting uit. Een evaluatie van de crisis zonder materiele versterking van het bondgenootschap zou, aldus Luns, de Sovjet-Unie niet weerhouden van verdere acties.¹²¹

Het kabinet zat, volgens Bootsma, overigens niet geheel op één lijn wat betreft de versterking van de NAVO. Waar Luns de versterking zo snel mogelijk wilde realiseren en daarmee de zaak Tsjecho-Slowakije wilde afsluiten, was De Jong iets terughoudender. De terughoudendheid van De Jong kan volgens Bootsma verklaard worden uit het feit dat hij wist dat een verhoging van het defensiebudget tegen de maatschappelijke stroom inging. Hij wilde daarom wachten tot de NAVO zich uitsprak over de noodzakelijkheid van een versterking, zodat kritiek op zijn besluitvorming ook direct kritiek op de NAVO zou zijn, hetgeen het zeker voor de Kamer maar ook voor de bevolking moeilijker maakte om tegen zijn besluit te zijn.¹²² Begin november vergaderde de NAVO-raad te Brussel. Hierin ging Rusk, de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken, in op de ‘vermeende’ dreiging van de Sovjet-Unie. Volgens Luns had het optreden van Rusk de nodige indruk gemaakt en bijgedragen aan de eensgezinde houding aangaande de versterking van het bondgenootschap. De Amerikaanse politiek, die erop gericht was de Europese leden van de NAVO voor een groter deel de kosten te laten betalen, leek geslaagd.¹²³

Op 18 november stuurde het kabinet de Kamer een nota waarin voorstellen werden gedaan om de strijdkrachten te versterken. Hierin werden een zeven maatregelen aangekondigd die door de regering noodzakelijk werden geacht voor de Nederlandse bijdrage aan de noodzakelijke reactie op het optreden van de Sovjet-Unie.¹²⁴ Tijdens het debat over de NAVO-bijdrage op 20 en 21 november stond de oppositie geïsoleerd en kreeg met haar argumentatie geen voet aan de grond bij de

¹¹⁹ Bootsma, “Het is agressie tegen een eigen bondgenoot.”, 67.

¹²⁰ Ibidem, 67.

¹²¹ Kersten, *Luns: Een politieke biografie*, 421.

¹²² Bootsma, “Het is agressie tegen een eigen bondgenoot.”, 69.

¹²³ Ibidem, 70.

¹²⁴ Bootsma, “Het is agressie tegen een eigen bondgenoot.”, 71.

conservatieve partijen.¹²⁵ Een motie van Den Uyl waarin het kabinet werd verzocht haar plannen zodanig aan te passen dat deze gericht zouden zijn op het bevorderen van de paraatheid en mobiliteit kreeg alleen steun van de PvdA, D66, PPR en Boerenpartij. Het kabinet laveerde derhalve zonder enige concessie te hoeven doen haar voorstel door de Kamer.¹²⁶ Ook Van Merriënboer merkt op dat een meerderheid zich achter de plannen van het kabinet opstelde.¹²⁷ Om de publieke opinie te masseren, zoals gezegd een belangrijk element in de tactiek van De Jong, verscheen de premier op 29 november voor de Nederlandse televisie om de NAVO-politiek toe te lichten. Merriënboer, die de reactie van De Jong analyseerde, maakt duidelijk dat de NAVO-bijdrage volgens De Jong onvermijdelijk was omdat veiligheid en vrijheid voorwaarden waren voor al het andere.¹²⁸

Publieke opinie

“Het stemt ten slotte tot grote voldoening, dat het Nederlandse volk in al zijn schakeringen zo unaniem verontwaardigd heeft gereageerd op de nieuwste Tsjechische tragedie. De zo waardige en in teneur zo gelijkgerichte reacties van de politieke partijen zijn daarbij een getrouwe weerspiegeling gebleken van wat er in ons gehele volk leeft. Het feit zelf, dat ons volk zo spontaan en eendrachtig reageert, is de vrucht van een eeuwenlange democratische traditie, waarvoor wij niet dankbaar genoeg kunnen zijn.”¹²⁹

Het citaat hierboven is afkomstig uit *De Tijd*, de dag na de inval van de Sovjettroepen. Het bericht geeft weer dat niet alleen aan de kant van de regering de invasie van het Warschaupact op de voet werd gevolgd. Door heel het land vonden demonstraties plaats, vooral van woedende studenten. Opvallend is dat de Socialistische Jeugd de eerste organisatie was die een betoging hield. Dat gebeurde reeds op de dag van de inval. Leden van deze organisatie kwamen op het midden-Damterrein in Amsterdam bijeen. Behalve een rode vlag droegen zij leuzen, waarin vrijheid geëist werd voor de Tsjecho-Slowaakse communistische partij en terugtrekking van de vreemde troepen. De Socialistische Jeugd nam met de Algemene Studentenvereniging Amsterdam (ASVA), de SVB en de Studentenraad van de Vrije Universiteit (SRVU), deel aan een diezelfde avond in de hoofdstad georganiseerde grote protestmars. Ook in andere plaatsen werd door de Socialistische Jeugd al dan niet in samenwerking met andere links-socialistische jongerengroepen, gedemonstreerd.

¹²⁵ Ibidem 72.

¹²⁶ Ibidem 72.

¹²⁷ Merriënboer, 'Premier De Jong en de overval op Tsjechoslowakije, 121.

¹²⁸ Ibidem, 121.

¹²⁹ Zie: *De Tijd*, 22-08-1968

De Socialistische Jeugd voerde de demonstraties aan omdat het partijbestuur van de Pacifistische Socialistische Partij naar aanleiding van de gebeurtenissen in Tsjecho-Slowakije een verklaring had uitgegeven, waarin het militaire ingrijpen door de troepen uit andere Oost-Europese landen werd veroordeeld en schadelijk voor het socialisme werd genoemd. De Socialistische Jeugd ging zodoende de straat op uit solidariteit met de Tsjechische socialisten.¹³⁰ Bij sommige van deze demonstraties moest de mobiele eenheid er zelfs aan te pas komen. Ook werden er door heel Nederland fondsen opgericht ter ondersteuning van Tsjecho-Slowaakse vluchtelingen die niet meer terug naar hun land wilden. De koningin gaf zelfs een bijdrage aan een van deze fondsen.¹³¹ Maar het was voornamelijk de Nederlandse pers die zich fel uitliet over de Tsjecho-Slowaakse crisis.

De dagbladen waren weinig vleierend over het optreden van de Sovjet-Unie en haar bondgenoten. In *De NRC* werd de inval 'verraderlijk stupide' en 'brutal genoemd'.¹³² Andere kranten hadden de dag na de inval aandacht voor het Tsjecho-Slowaakse volk dat geen weerstand bood tegen de bezetters. Zo ook *Het Nederlands Dagblad* dat aandacht schonk aan de vraag wat de volgende stap van de NAVO-Raad zou zijn, iets wat andere kranten zich ook afvroegen.¹³³ *De Tijd* liet bijvoorbeeld weten dat het niet dacht dat de NAVO, Verenigde Staten of Verenigde Naties in Tsjecho-Slowakije tussenbeide zouden komen. Wat overbleef was volgens *De Tijd* een bittere smaak van angst en wanhoop, waarin idealen waarvoor is gevochten in de Tweede Wereldoorlog langzaam verdwenen. *De Tijd* blikte ook vooruit op de 'nieuwe wereld' die was aangebroken: 'Het is een slechte plek geworden om in te leven, wat in hemelsnaam heeft de leiders van het Kremlin bewogen deze gruwelijke stap te nemen'. Volgens *De Tijd* hadden de Russen het volledige politieke faillissement van het communisme aangetoond.¹³⁴ *Het Parool* ging hier in mee en haalde aan dat het tijdperk van ontspanning voorbij was. 21 augustus 1968 was in de ogen van *Het Parool* een treurige, ontluisterende en historische dag geworden waarin een nieuwe fase in de wereldpolitiek was aangebroken.¹³⁵

De Waarheid nam ook duidelijk afstand van de Russische onderdrukking van de Praagse Lente en deed uitgebreider verslag dan de meeste kranten. Zo had *De Waarheid* aandacht voor de objectiviteit van de kranten: 'Al het nieuws, dat op het ogenblik in grote stromen zijn weg vindt via allerlei internationale persbureaus, wordt met het uur minder controleerbaar. Van de uiterst verwarde situatie, waarover een gebrek aan werkelijke informatie bestaat, wordt op dit moment kwistig gebruik gemaakt door uiterst reactionaire kringen in ons land die proberen een soort hysterie te kweken'. Duidelijk werd niet wie of wat er met 'reactionaire kringen' bedoeld werd. Daarnaast liet

¹³⁰ Nederlandse Veiligheidsdienst: Maandoverzicht no. 7/8 1968, geraadpleegd op www.inlichtingendiensten.nl

¹³¹ Bootsma, "Het is agressie tegen een eigen bondgenoot", 58.

¹³² Zie: *De NRC*, 22-08-1968

¹³³ Zie: *Het Nederlands Dagblad*, 22-08-1968

¹³⁴ Zie: *De Tijd*, 23-08-1968

¹³⁵ Zie: *Het Parool*, 22-08-1968

De Waarheid de volgende dag weten, dat de kranten met berichtgevingen over de Russische inval in Tsjecho-Slowakije als warme broodjes over de toonbank gingen. Dat de kranten veel verkocht werden geeft de grote belangstelling van het Nederlandse volk destijds aan.¹³⁶

De Telegraaf en *Het Algemeen Handelsblad* veroordeelden de inval van de Sovjet-Unie op een andere manier. De berichten in *Het Algemeen Handelsblad* waren voornamelijk gericht op wreedheden van de Russische troepen die zich 'schietgraag' toonden. In *De Telegraaf* sprak men over de Sovjet-Unie als 'rode onderwereld' die zich slechts staande kon houden 'door middel van een onverdraagzame censuur, door verraad van andersdenkenden in de atmosfeer van een bedompt knekelhuis, waarin het nekschot het hoogtepunt van de sociale vooruitgang dient uit te maken.' *De Telegraaf* liet weten dat het altijd al had kunnen weten met 'cynische gangsters' van doen te hebben.¹³⁷ *Het Algemeen Handelsblad* schreef dat met de overval de Sovjetleiders van 1968 zich op één lijn hadden gesteld met Hitler en Stalin. Daarnaast noemde de krant het communisme een barbaars systeem van onderdrukking en menonwaardig. Het bericht eindigde met: 'De heersers in het oosten hebben aangetoond dat zij een snelle ondergang verdienen.'¹³⁸

Naar de mening van het Nederlandse volk ten opzichte van de Tsjecho-Slowaakse crisis is ook, in het eerder genoemde boek *Buitenlandse politiek in de Nederlandse publieke opinie*, enquêteonderzoek gedaan. Zo dacht 53 procent tegenover 34 procent van de ondervraagden dat met de inval van de Sovjet-Unie in Tsjecho-Slowakije de kans op een nieuwe wereldoorlog groter was geworden. Gek genoeg was men daarnaast tamelijk positief ingesteld over de afloop van de crisis. Zo dacht 66 procent niet dat, op de langere termijn, de nieuwe politiek van de Tsjechen onderdrukt zou kunnen worden door de Sovjet-Unie. Ook dacht 49 procent van de ondervraagden dat er op den duur meer vrijheid zou komen in Oost-Europa. Er komt duidelijk uit de enquête naar voren dat Rusland als agressor werd gezien. Zo liet 72 procent van de ondervraagden weten de Sovjet-Unie te zien als een land dat de hele wereld wilde overheersen.¹³⁹ Uit de tegenstrijdigheden van het enquêteonderzoek valt op te maken dat het Nederlandse volk verdeeld was over de afloop van de crisis in Tsjecho-Slowakije.

Het politieke debat van 27 augustus 1968, waar ook veel aandacht was voor de rol van de NAVO, werd in bijna alle kranten als goed ervaren. Er werden in de kranten veel vragen gesteld over hoe het nu verder moest met de veiligheid van West-Europa. *De Telegraaf* vond echter het plenaire debat een 'nodeloze zaak' omdat De Jong zijn gevoelens al eerder had vertolkt en de Nederlandse politici hun commentaar op de gebeurtenissen al hadden geleverd. Wat de NAVO moest doen en welke rol Nederland hierbinnen had, waren veel voorkomende vragen in de Nederlandse kranten.

¹³⁷ Zie: *Telegraaf*, 27-08-1968

¹³⁸ Zie: *Algemeen Handelsblad*, 22-08-1968

¹³⁹ Roschar, *Buitenlandse politiek*, 86.

Uit een peiling van *De Tijd* bleek dat 61 procent van de bevolking tegen de extra bijdrage was, terwijl maar 37 procent het standpunt van de regering deelde. De Nederlandse kranten gingen mee in de oppositie. *De Tijd* kopte bijvoorbeeld: 'Tegen hogere NAVO bijdrage' en verkondigde dat een grotere strijdmacht de vrede zou bedreigen.¹⁴⁰ *De Telegraaf* liet als uitzondering weten het met de regering eens te zijn dat de militaire inspanningen van Nederland moesten worden aangepast door de gebeurtenissen in Tsjecho-Slowakije. 'Het is het enige mogelijke antwoord van het Westen' zo deelde *De Telegraaf* mee.¹⁴¹ Ook de toespraak van De Jong lijkt niet veel indruk te hebben gemaakt, want 60 procent van de Nederlandse bevolking kon geen waardering opbrengen voor het kabinetsstandpunt.¹⁴²

Besluit

De kritiek van de bevolking en de regering op de gebeurtenissen in Tsjecho-Slowakije was in 1968 wijdverspreid. Het beleid van de Nederlandse regering ten opzichte van de inval in Tsjecho-Slowakije kan worden getypeerd als behoudend en voorzichtig. De inval werd niet veroordeeld en de verklaring, uitgesproken door premier De Jong een dag na de invasie op 21 augustus, lag daarmee in lijn met de Amerikaanse wens tot terughoudendheid. Martin Bootsma betoogt terecht dat het kabinet geen harde uitspraken wilde doen voordat duidelijk was of de Amerikanen iets zouden ondernemen. Het kabinet was met andere woorden vastbesloten precies zo te reageren als de Amerikanen dat wensten. Opmerkelijk is overigens dat het Nederlandse parlement de invasie door middel van een motie uiteindelijk wel officieel afkeurde en veroordeelde. Hoe dan ook kan de eerste reactie van Nederland op het militaire ingrijpen van de Sovjet-Unie worden gezien in het kader van het Nederlands Atlanticisme dat in de jaren zestig hoogtij vierde. De toenadering tot het Oostblok was belangrijk geworden voor de regering en mocht niet op het spel worden gezet. Ook aan de Amerikaanse wens tot een eerlijke verdeling van de kosten van de Westerse defensie te komen werd door Nederland zonder veel aarzeling tegemoet gekomen. De regering toonde zich daardoor een consciëntieus lid van de NAVO door het defensiebudget te verhogen.

De kranten veroordeelden de inval in Tsjecho-Slowakije fel. De één echter vuriger dan de ander. Zoals *De Telegraaf* en *Het Algemeen Handelsblad*. Zij kozen ervoor geen blad voor de mond te nemen en lieten hun onvrede met de situatie duidelijk blijken door middel van sterke anti-Sovjet en anticommunistische retoriek. De kranten leken allemaal de vraag op te werpen wat de volgende stap moest worden van de NAVO, in de zoals door *De Tijd* en *Het Parool* aangehaalde nieuwe wereldorde. Toen de regering bekend maakte dat het defensiebudget verhoogd zou worden kwam er een debat

¹⁴⁰ Zie: *De Tijd*, 29-11-1968

¹⁴¹ Zie: *Telegraaf*, 29-11-1968

¹⁴² Bootsma, "Het is agressie tegen een eigen bondgenoot", 72.

los onder de bevolking. De meeste kranten, met uitzondering van *De Telegraaf*, vonden het onnodig. De publieke opinie keerde zich, zelfs na de televisie toespraak van De Jong, tegen het kabinetsstandpunt wat betreft de verhoging van het defensiebudget.

1968: Conclusies

De vorige hoofdstukken hebben weergegeven hoe de Nederlandse regering en publieke opinie reageerden op zowel het Amerikaanse optreden in Vietnam als de inval van de Sovjet-Unie in Tsjecho-Slowakije. Beide gebeurtenissen kunnen worden gezien als immoreel en verwerpelijk. De verschillen en overeenkomsten in de houding van de regering ten opzichte van beide gebeurtenissen in 1968 zijn van belang om onderzocht te worden. Interessant omdat het hierdoor mogelijk wordt een scherpe blik te werpen op de manier waarop de 'goed-fout'-strijd zich in Nederland in het jaar 1968 uitte. De volgende vraag zal in dit hoofdstuk centraal staan: In hoeverre verhouden de reacties van de Nederlandse publieke opinie en regering ten aanzien van beide conflicten zich tot elkaar? De analyse zal vooral aandacht hebben voor de (morele) grenzen binnen de eigen politiek en publieke opinie. Daarnaast zal er gekeken worden of er een rode draad te vinden is binnen het beleid van de Nederlandse regering in 1968 en in welke mate de regering Atlantisch gezind bleef.

De ideale bondgenoot

De Nederlandse regering kreeg in beide gevallen te maken met wijdverspreid protest. Zowel in de kranten als in de Tweede Kamer werd er gereageerd op de gebeurtenissen in 1968. De afkeer van de Vietnamoorlog, door betogers pakkend verwoord in de leus 'Johnson moordenaar', werd niet gedeeld door de Nederlandse regering. De minister van buitenlandse zaken, Luns, weigerde in eerste instantie de Amerikaanse militaire interventie te veroordelen. Het kabinet hield vol dat de het regeringsbeleid niet was gewijzigd, maar dat nam niet weg dat een van de coalitiepartijen de oorlog in Vietnam zag als een toenemende belasting voor de betrekkingen tussen Washington en zijn Europese bondgenoten. Die ontwikkeling verontrustte Luns, vooral vanwege de mogelijke negatieve effecten ervan op het veiligheidsbeleid in het algemeen en op het NAVO-lidmaatschap in het bijzonder. Dat laatste was voor Luns de hoeksteen van het buitenlands beleid en daaraan mocht

onder geen voorwaarde worden getornd. Daarom was Luns bereid zich tegenover kritiek op het Vietnambeleid wat inschikkelijker te tonen. Het lijkt erop dat de visie van Kennedy (aangehaald in hoofdstuk twee) wordt ondersteund. Om verdere conflicten te vermijden hadden, volgens Kennedy, de Nederlandse elites vaak de neiging aan de roep om vernieuwing of modernisering toe te geven. Ook Luns leek slachtoffer te zijn geweest van dit fenomeen. Er is gebleken (in hoofdstuk drie) dat Luns, tijdens het Kamerdebat van 6 februari, de motie-Van der Stoel uitvoerde onder druk van de onrust die er binnen de coalitie heerste.

Deze onrust binnen de coalitie was niet aanwezig tijdens het besluit tot verhoging van het defensiebudget in november. Slechts enkele partijen in de Tweede Kamer waren tegen dit besluit. Zodoende kon de regering de Atlantische tendens doorzetten en was het niet genoodzaakt aan de roep tot herziening van het besluit toe te geven. Nederland onderstreepte naar aanleiding van de invasie in Tsjecho-Slowakije haar onvoorwaardelijke steun en deelname aan de NAVO. Het hoofddoel van de NAVO was in de nasleep van de Praagse lente détente, het hoofddoel van de Nederlandse regering was dus ook détente.

Nederland was ten tijde van de Praagse lente en Tet-offensief niets minder dan de ideale bondgenoot van de Verenigde Staten en, zoals Bootsma schrijft, consciëntieus lid van de NAVO. De conclusie dat Nederland zich als een trouwe, volgzame bondgenoot van de Verenigde Staten ten tijde van de Vietnamoorlog en inval in Tsjecho-Slowakije opstelde en dus voorzichtig en terughoudend optrad, is zodoende meer dan gerechtvaardigd. Bewezen is daarmee ook de conclusie van Duco Hellema. De regering liep in 1968 'vol vertrouwen en begrip op loyale wijze in de Atlantische pas, enkele momenten van distantie en protest daargelaten.'¹⁴³

Morele tweedeling

De veroordeling van de inval in Tsjechië-Slowakije, die in het begin behoudend en voorzichtig was, was beduidend anders dan de veroordeling van de Vietnamoorlog. Ook de politieke partijen in de Tweede Kamer merkte deze tweedeling op. De politieke partijen die, tijdens het Kamerdebat van 27 augustus 1968, reageerden op de inval in Tsjechië-Slowakije, lieten zich niet alleen uit over de inval maar ook over de morele plicht van de regering. De regering hield namelijk twee minuten stilte uit verbondenheid met het Tsjecho-Slowaakse volk (beschreven in hoofdstuk vier) en veroordeelde de inval. Dit was iets wat de regering niet had gedaan voor het Vietnamese volk, zo merkte de politieke partijen op.

Den Uyl liet namens de PvdA weten de Tsjecho-Slowaakse crisis niet te willen isoleren van

Hellema, *Johnson moordenaar!*, 166-172.

andere ontwikkelingen in de wereld: 'Met meer energie dan voorheen diende gestreefd te worden naar het bevorderen van vrijheid'. De Verenigde Staten dienden haar bombardementen op Vietnam te staken bedoeld om de vrijheid, waar het Westen toch voor stond, aantrekkelijk te laten blijven. Vervolgens liet Den Uyl blijken dat de PvdA, in tegenstelling tot de regering, een 'morele scheiding' tussen de inval in Tsjecho-Slowakije en Vietnamoorlog nooit heeft gemaakt: 'Wij hebben evenmin iets gemeen met degenen die tot de dag van vandaag geweigerd hebben de bloedige inmenging van Amerika in Vietnam ondubbelzinnig af te keuren.' Ook de PSP pleitte zich vrij van morele ongelijkheid: 'Mijn partij en de aanhang van mijn partij, wordt nog wel eens verweten dat wij eenzijdig anti-Amerikaans zijn. Dit verwijt wordt naar mijn mening ten onrechte gedaan. Ons protest is altijd gericht geweest tegen elke vergroting van de oorlogsdreiging en tegen elke onderdrukking van de vrijheid.' Ook Bakker namens de CPN gaf te kennen iedere inmenging af te keuren, in Tsjecho-Slowakije, Oost-Duitsland en in andere landen, maar niet minder dan die van West-Duitsland of Amerika. De kranten signaleerden ook een morele tweedeling in het beleid van de regering. Zo verweet *De Waarheid*, naar aanleiding van het Kamerdebat van 27 augustus 1968, dat de regering het eigen belang voorop stelde. De regering had jaren lang niets gegeven om het Vietnamese volk maar om de Tsjecho-Slowaken 'jammerde' de regering.¹⁴⁴ *De Tijd* liet merken dat het niet verwachtte dat de regering iets zou doen: 'de dagen na de inval in Tsjecho-Slowakije zullen in het teken staan van 'krachteloze protesten'.¹⁴⁵

De regering gaf echter geen reactie op de morele standpunten van de partijen. De hierboven genoemde politieke partijen merkten terecht op dat de regering alleen aandacht schonk aan Tsjecho-Slowaaken die leden onder de inval van de Sovjet-Unie en niet aan de Vietnamezen die leden onder de bombardementen van de Verenigde Staten. Dat de veroordeling van de Nederlandse regering anders was, is niet opvallend. De Nederlandse regering die binnen de context van de Koude Oorlog Amerikaans gezind was, zo is geconstateerd in de alinea's hierboven, wilde de goede relaties met de Verenigde Staten ook behouden. Zodoende kan geconcludeerd worden dat het verlenen van steun aan de Verenigde Staten voorop stond in het regeringsbeleid. De wreedheden begaan in Vietnam werden genegeerd door de regering omdat samenwerking met de Verenigde Staten voorop stond en de wreedheden begaan in Tsjecho-Slowakije werden wel benoemd.

¹⁴⁴ Zie: *De Waarheid*, 21-08-1968

¹⁴⁵ Zie: *De Tijd*, 28-08-1968

Protestgeneratie

Opvallend is de houding van de publieke opinie tegenover de regering tijdens beide gebeurtenissen in 1968. Het beleid van de regering was nooit goed genoeg volgens de kranten. De kranten die het Amerikaanse optreden in Vietnam bleven verdedigen, spraken over een onmachtige regering met een vertekend beeld van de werkelijkheid. De kranten die het Vietnamconflict veroordeelden vonden de stappen niet ver genoeg gaan. Daarnaast waren verre weg de meeste kranten het erover eens dat de verhoging van het defensiebudget onnodig was, een uitbreiding van de strijdkracht zou namelijk de vrede bedreigen.

De constatering die Aerts maakte lijkt hiermee te zijn bevestigd. De Nederlandse regering bleef in de jaren zestig loyaal, maar het pacifisme onder de publieke opinie kwam tot leven aan het einde van de jaren zestig. De onderzochte kranten geven het beeld, en zo merkt Hellema terecht op, dat het maatschappelijke protest een mengsel was van afkeer tegen de Verenigde Staten, afkeer tegen de Koude Oorlog, solidariteit met de derde wereld, afkeer van leed, afkeer tegen de welvaartstaat en voornamelijk onder de jongeren kritiek op de volgzzaamheid van de regering. Vastgesteld kan worden dat 1968 een opstandig jaar was. Met deze conclusie ga ik van de opvatting uit dat 1968 niet het einde maar veeleer het begin van een jarenlange fase van politieke contestatie was. Het overgrote deel van de media werd steeds kritischer naarmate beide gebeurtenissen escaleerde. Hiermee sluit ik mij aan bij Duco Hellema die aangeeft dat in 1968 een eind kwam aan een periode van optimisme, verandering en vernieuwing. 1968 was een overgangsjaar naar een periode waarin het maatschappelijk leven langzamerhand onrustig werd. Het volgzame beleid van de regering en de houding van de publieke opinie stonden, zo is gebleken, lijnrecht tegenover elkaar. Kersten schrijft dat ook Luns de botsing tussen de publieke opinie en politiek opmerkte. Luns vond de veranderende cultuur gevaarlijk, omdat volgens hem de nieuwe generatie bij kritiek op de regering en gezagsdragers bij voorbaat van hun ongelijk uitgingen. Het negativisme was volgens Luns veroorzaakt door de welvaart, zelfgenoegzaamheid en intellectueel superioriteitsgevoel.¹⁴⁶ De publieke opinie lijkt zodoende in 1968 alles weg te hebben van een protestgeneratie.

¹⁴⁶ Kersten, *Luns: Een politieke biografie*, 288.

Conclusie

Dit onderzoek heeft, aan de hand van secundaire literatuur, primaire bronnen en krantenonderzoek, inzicht gegeven in de manier waarop Nederland zich in het jaar 1968 ten opzichte van buitenlandse gebeurtenissen opstelde. De inval in Tsjecho-Slowakije en reactie van de Amerikanen op het Tet-offensief zijn geplaatst in hun historische context: De Koude Oorlog. De Amerikanen moesten Vietnam behouden, zodat niet heel Zuidoost-Azië in communistische handen zou vallen en Tsjecho-Slowakije werd binnengevallen om te zorgen dat het binnen de invloedssfeer van de Sovjet-Unie zou blijven. Dit alles vond plaats in de jaren zestig. Dat was een periode waarin Nederland te maken kreeg met economische groei, welvaart en uitbreiding van sociale zekerheid. Daarnaast ontstonden er sociaaleconomische spanningen, politieke vernieuwingen en radicalisme. Het politieke landschap kreeg te maken met ontzuiling, ontkerkelijking en de opkomst van een jongerencultuur.

In dit onderzoek is in hoofdstuk drie de reactie van de Nederlandse regering naar aanleiding van de Amerikaanse reactie op het Tet-offensief weergegeven. Duidelijk is geworden dat, de in hoofdstuk twee beschreven, maatschappelijke onrust en roep om verandering in de jaren zestig volop aanwezig waren in de nasleep van het Tet-offensief. De motie-Van der Stoel werd naar aanleiding van het Kamerdebat van 6 februari, onder druk van de onrust die binnen de coalitie aanwezig was, aanvaard. Hierdoor was de regering gedwongen de Amerikaanse aanwezigheid in Vietnam voor het eerst te veroordelen. Desondanks bleef de regering haar steun uitspreken voor de Amerikaanse aanwezigheid in Vietnam. In de kranten was er een tweedeling zichtbaar tussen voor- en tegenstanders. Helder was dat zij zich allemaal niet konden vinden in het beleid van de regering.

Hoofdstuk vier ging in op de reactie na de inval in Tsjecho-Slowakije door de Sovjet-Unie. De reactie van de Nederlandse regering destijds kan worden getypeerd als behoudend en voorzichtig. De veroordeling van de Tweede Kamer een week later was echter een stuk krachtiger. Het neerslaan van de Praagse lente had geen invloed op de Nederlandse buitenlandse politiek. Zo werden ook de pogingen tot verbeteringen van de bilaterale betrekkingen tussen Nederland en Oost-Europese landen (ter bevordering van detente) snel weer hervat; geheel zoals men van een ideale bondgenoot zou verwachtte. Het trouwe bondgenootschap van Nederland resulteerde uiteindelijk in het zonder enig aarzelen voldoen aan de Amerikaanse wens de kosten van de verdediging van West-Europa eerlijker te verdelen en het evenwicht met het Warschaupact, voor zover dat verstoord was, te herstellen. Het kabinet verhoogde de Nederlandse bijdrage met 225 miljoen gulden. De kranten waren tijdens de inval in Tsjecho-Slowakije, naast de invasie af te keuren, vooral geïnteresseerd in hoe de NAVO zou reageren. Toen duidelijk werd dat de regering het defensiebudget met 250 miljoen gulden zou verhogen, kwam naar voor dat het besluit van de regering niet in goede aarde viel bij de publieke opinie.

Wat deze onderzoeksresultaten zeggen over de houding van de regering en publieke opinie in het jaar 1968 is duidelijk geworden uit een vergelijking tussen de reacties op beide gebeurtenissen in hoofdstuk vijf. Er kan gesteld worden dat de gebeurtenissen in het jaar 1968 zich in Nederland kenmerkten door elementen van continuïteit en elementen van veranderingen. De continuïteit bestond vooral uit de volharding van regering-De Jong in de ondersteuning van de Amerikaanse oorlogsvoering in Vietnam en het doorzetten van de ontspanningspolitiek na de inval in Tsjecho-Slowakije. Met dit beleid toonde Nederland zich uitermate Atlantisch gezind.

In 1968 begonnen zich ook veranderingen voor te doen, die in de daarop volgende jaren in een meer uitgesproken vorm zouden doorzetten. De contacten met de communistische landen namen toe (beschreven in hoofdstuk drie) en het behouden pro-Amerikaanse beleid ten aanzien van de internationale conflicten gaf in 1968 aanleiding tot groeiende aanhoudende protesten onder de bevolking. De regering en publieke opinie kwamen lijnrecht tegenover elkaar te staan. Hiermee toont het jaar 1968 zich een overgangsjaar naar een periode waarin de politieke continuïteit botsten met de veranderende opvattingen onder de bevolking, namelijk de door Duco Hellema beschreven lange jaren zeventig die in het teken stonden van protest- en hervormingsbewegingen.

Literatuurlijst

Secundaire bronnen

- Appy, Christian, G. *Vietnam: The definitive oral history told from all sides* (New York 2008)
- Aerts, Remieg, *Land van kleine gebaren: Een politieke geschiedenis van Nederland 1780-1990* (Amsterdam 1999)
- Baggerman, Arianne. En Dekker, Rudolf, 'De gevaarlijkste van alle bronnen. Egodocumenten: nieuwe wegen en perspectieven', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 1, 4 (2004) 3-22
- Bootsma, Martin, "Het is agressie tegen een eigen bondgenoot." *Nederland en de Tsjechoslowaakse crisis, 1968*, *Jaarboek Buitenlandse Zaken*, vol. 1 (1994), pp. 57-77.
- Dockrill, Saki R., *The End of the Cold War Era. The Transformation of the Global Security Order* (Londen 2005)
- Gaddis, John. Lewis, *De Koude Oorlog* (New York 2008)
- Hellema, Duco, *Nederland en de jaren zeventig* (Amsterdam 2012)
- Hellema, Duco, *Buitenlandse politiek van Nederland, de Nederlandse rol in de wereldpolitiek*, Utrecht: Spectrum, (Amsterdam 2006)
- Herring, George C., *America's Longest War: The United States And Vietnam, 1950-1975* (New York 2002)
- Kennedy, C. James, *Nieuw Babylon in aanbouw: Nederland in de Jaren zestig* (Amsterdam 1995)
- Kersten, Albert, *Luns: Een politieke biografie* (Amsterdam 2010)
- Koopmans, R, e.a., *Tussen verbeelding en macht, 25 jaar nieuwe sociale bewegingen in Nederland* (Amsterdam 1992)
- Kleinen, J. 'Vietnam in Nederland: echo en gevolg', in J. Kleinen en D. Dragstra, *Vietnam :echo in Nederland* (Hilversum 1986)
- Lijphart, Arend. *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek* (Haarlem 1990)
- Maar van den, Rimco, *Welterusten mijnheer de president* (Utrecht 2007)
- Mahoney, J. 'Comparative Historical Analysis' (New York 2004)

Merriënboer, van Johannes, 'Premier De Jong en de overval op Tsjechoslowakije in 1968', *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis: In tijden van crisis* (2009), pp. 115-123.

Mulder, Gerard, *Lees die krant!: Geschiedenis van het naoorlogse parool* (Amsterdam 1996)

Noldus, Hans, *Strategische samenwerking van de grote mogendheden in de VN-Veiligheidsraad 1946-2000* (Utrecht 2007)

Noord van, Sjoerd, *Nederland en de Praagse Lente 1968* (Amsterdam 2012)

Pas, Niek, *De problematische internationalisering van de Nederlandse jaren zestig* (Amsterdam 2009)

Renner, Hans, *Tsjechoslowakije na 1945* (Amsterdam 1988)

Renner, Hans, *Zomermaanden in Europa: 1968 en nu* (Groningen 2008)

Righart, Hans, *De wereldwijde Jaren zestig, Groot-Brittannie, Nederland, De Verenigde Staten* (Utrecht 2003)

Righart, Hans *De eindeloze jaren zestig. Geschiedenis van een generatieconflict* (Amsterdam 1995)

Roschar, F.M., *Buitenlandse politiek in de Nederlandse publieke opinie: Inventaris van in Nederland in de periode 1 januari 1960 tot 1 januari 1975 gehouden onderzoek naar meningen en attitudes t.a.v. de buitenlandse politiek* (Den Haag 1975)

Thijssen, Noortje, *De Jaren zestig herinnerd: over gedeelde idealen uit een linkse periode* (Amsterdam 2012)

Tosh, John & Lang, Sean, *The Pursuit of History : Aims, methods and new directions in the study of modern history* (Londen, 2002)

Wielinga, F, *Nederland in de twintigste eeuw* (Amsterdam 2009)

Wijngaart van der, Kim. *Bondgenootschap onder spanning Nederlands-Amerikaanse betrekkingen, 1969-1976* (Hilversum 2009)

Zuijdham, F, van stichtelijke fraseologie naar redelijkheid. De PvdA en de oorlog in vietnam, 1964-1973 in : *Bijdragen en en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* (2002)

Primaire bronnen

March 12, 1947: Harry Truman, Speech Before Congress, geraadpleegd op U.S. History Resources

Handelingen Tweede Kamer 1967-1968. - Geraadpleegd op de website:
www.Statengeneraaldigitaal.nl

Handelingen Tweede Kamer 1968-1969. -Geraadpleegd op de website:
www.Statengeneraaldigitaal.nl

Nederlandse Veiligheidsdienst: Maandoverzicht no. 7/8 1968, geraadpleegd op
www.Inlichtingendiensten.nl

Geraadpleegde Kranten

De Waarheid 08-02-1968

De Waarheid 21-08-1968

De NRC 01-02-1968

De NRC 08-02-1968

De NRC 22-08-1968

Het Nederlands Dagblad 22-08-1968

Trouw 01-02-1968

De Telegraaf 07-02-1968

De Telegraaf 29-11-1968

De Telegraaf 27-08-1968

De Telegraaf 31-01-1968

De Tijd 07-02-1968

De Tijd 22-08-1968

De Tijd 23-08-1968

De Tijd 28-08-1968

De Tijd 29-11-1968

Het vrije volk 01-02-1968

Het vrije volk 07-02-1968

Het Algemeen Handelsblad, 31-01-1968

Het Algemeen Handelsblad 22-08-1968

Het Algemeen Dagblad 01-02-1968

Het Parool 22-08-1968

Geraadpleegde websites

<http://www.Geheugenvannederland.nl/>

<http://socialhistory.org/nl>

<http://www.Statengeneraaldigitaal.nl>

<http://kranten.Delpher.nl>

<http://www.geschiedenis24.nl/andere-tijden.html>

<http://www.geschiedenis24.nl/ovt.html>

<https://www.Beeldengeluid.nl>.

<http://www.volkskrant.nl/vk/nl/30323/Onrust-inOekraïne/article/detail/3606170/2014/03/02/Koude-Oorlog-herleeft-door-Russische-actie-op-de-Krim.dhtml>

<http://www.geschiedenis24.nl/andere-tijden/afleveringen/2007-2008/De-Praagse-Lente.html>

<http://www.inlichtingendiensten.nl/jaarkwartaalmaand/1968-07.pdf>

Bijlage

1.

(De Zuid-Vietnamese generaal Nguyen Ngoc Loan executeert vermeende Vietcongofficier Ngugen Van Lem in Saigon, 1 februari 1968, tijdens het Tet-offensief.)